

ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพโรพทกษาในวรรณคดีเอกสมัยอยุธยา

The Relationship of Way of Living and Nature in Ayutthaya Classical Literature

กาญจนา วิชญาปกรณ์ / Kanchana Withchayapakorn

*Thai Language Department, Faculty of Humanities, Naresuan University
Phitsanulok 65000, Thailand*

Email: kanwith@hotmail.com

Received: January 10, 2021

Revised: April 11, 2021

Accepted: April 20, 2021

Abstract

The purpose of this research was to analyze the relationship between the way of living and nature in four Ayutthaya classical literatures: *Mahachat Kham Luang*, *Lilit Phra Lo*, *Samutthakhot Khamchan*, and *Suea Kho Khamchan*. The analysis showed that there were three types of relationship between nature and way of living. The first one was nature-human relationship, which consisted of two modes. The first mode was between nature and human appearance while the second mode was nature and human nature. The second type was nature-cultural context relationship. Here, it showed that nature performs an important role on human life; and that nature can represent the belief and value of human. Lastly, the third type was of nature-social context. Nature can represent the social status of

a person. It emphasized how gender, as assigned by society, dictated the social status, social space, and sexuality of the individuals. Overall, the relationship between the way of living and nature in the four Ayutthaya classical literatures emphasized the interdependent relationship between nature and human. The being of human was conditioned by nature while nature can exist only through human consciousness and thought.

Keywords: Relationship, Way of Living, Nature, Ayutthaya Classical Literature

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพฤษยาในวรรณคดีเอกสมัยกรุงศรีอยุธยา จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ มหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ และ เสือโคคำฉันท์ ผลการศึกษา พบความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพฤษยา 3 ประเด็น คือ 1. ไพรพฤษยากับชีวิตมนุษย์ พบ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก ความสัมพันธ์ด้านคุณลักษณะของธรรมชาติกับรูปลักษณะภายนอกของมนุษย์ ลักษณะที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติภายในของมนุษย์ 2. ไพรพฤษยากับบริบททางวัฒนธรรมพบว่า ธรรมชาติเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากนี้ธรรมชาติยังแสดงให้เห็นความเชื่อและค่านิยมของมนุษย์ 3. ไพรพฤษยากับบริบททางสังคม ปรากฏว่า ธรรมชาติสื่อถึงสถานภาพและเพศสภาพของความเป็นชายและความเป็นหญิงที่สังคมกำหนด ทั้งด้านชนชั้น ด้านการกำหนดพื้นที่ของความเป็นชายและความเป็นหญิง และด้านเพศวิถี ความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับวิถีชีวิตในวรรณคดีเอกสมัยอยุธยาทั้ง 4 เรื่องเน้นย้ำให้เห็นว่า ธรรมชาติกับมนุษย์ต่างเกี่ยวพันกัน ในขณะที่มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยธรรมชาติ ในทำนองเดียวกันธรรมชาติ ดำรงอยู่ได้ก็เพราะมนุษย์ตระหนักและสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติเช่นกัน

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์, วิถีชีวิต, ไพรพฤษยา, วรรณคดีเอกสมัยอยุธยา

บทนำ

ในตะวันตกความคิดเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ เริ่มมีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 นักวิจารณ์เริ่มให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สภาพดินฟ้าอากาศและลักษณะทางเชื้อชาติ โดยมีความเห็นว่าวรรณคดีแต่ละเรื่องมีพื้นฐานจากสภาพแวดล้อมทางสังคม ภูมิศาสตร์ สภาพดินฟ้าอากาศ และสถาบันทางสังคม (Boonkachorn, 2010, pp.101-104) กวีของตะวันตกในยุคโรแมนติกต่างก็ให้ความสำคัญของธรรมชาติที่มีอำนาจในการบันดาลใจ เป็นพลังขับเคลื่อนให้กวีเรียงร้อยวรรณคดีออกมา ดังเช่น วิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ท (William Wordsworth) จินตกวีชาวอังกฤษ เป็นต้น

ในส่วนของกวีและวรรณคดีไทยนั้น เมื่อพิจารณาจากวรรณคดีไทยสมัยโบราณพบว่า วรรณคดีเกือบทุกเรื่อง มักมีการกล่าวถึงธรรมชาติ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ ได้แก่ สภาพน้ำ ดิน ฟ้า อากาศ ป่า เขา พรรณพฤกษา และสรรพสัตว์ ทั้งเพื่อใช้ในการดำเนินเรื่อง และการพรรณนา การเปรียบเทียบกับอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของบุคคล ตลอดจนการกระทำต่าง ๆ ของตัวละคร วรรณคดีที่มักกล่าวถึงธรรมชาติ คือวรรณคดีนิราศซึ่งสาระหลักของเรื่อง คือ การพรรณนาคร่ำครวญอาลัยถึงหญิงคนรัก เมื่อกวีพบเห็นธรรมชาติรอบตัวขณะเดินทาง ก็จะหวนระลึกคุณลักษณะของหญิงคนรัก และความสุขที่เคยอยู่ร่วมกัน ดังบทร้อยกรองในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

ลำดวนเจ้าเคยร้อย	กรองเปนสร้อยลำดวนถวาย
เรียมชมดมสบาย	พี่เอาสร้อยห้อยคองนาง
ลำดวนปลิดกิ่งก้าน	สนสวาย
กรองสร้อยลำดวนถวาย	คำเช่า
ชুমดมกลิ่นสบาย	ใจพี่
เอาสร้อยห้อยคอเจ้า	แนบหน้าขมิโฉม

(Fine Arts Department, 2002a, p. 383)

บทพรรณนาในกาพย์ห่อโคลงนิราศข้างต้นนี้ นอกจากแสดงถึงขนบในการแต่งนิราศแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนไทยกับธรรมชาติที่สัมพันธ์กัน ธรรมชาติ นอกจากแสดงถึงคุณสมบัติของกุลสตรีด้านงานฝีมือการร้อยดอกไม้ได้งดงามแล้ว ยังแสดงถึงความประณีตในการตัดสรดอกไม้มี่มีกลิ่นหอม ซึ่งให้ความรื่นรมย์แก่ผู้ร้อยและผู้รับอันเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของกุลสตรี อีกทั้งยังทำให้หญิงชายเกิดความรักความเสนหา

และความผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง ดังนั้นเมื่อชายต้องพรากจากหญิงคนรัก ขณะเดินทาง หากพบเห็นธรรมชาติ หรือ ดอกไม้ใด ก็ย่อมคะเนถึงความสุข ความรักและกิจกรรมที่ชายและหญิงคนรักเคยทำร่วมกัน ซึ่งเป็นการตอกย้ำให้ชายคิดถึงหญิงคนรักยิ่งขึ้น

กรณีตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติและมนุษย์มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ฉะนั้นเมื่อกริพพบเห็นธรรมชาติรอบตัวจึงนำมาเชื่อมโยงกับอารมณ์ความรู้สึกของตน นั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีสัมพันธ์กับธรรมชาติและบริบทสิ่งที่แวดล้อมตน ดังนั้นวรรณคดีจึงย่อมสร้างจากชีวิต จากความคิดความรู้สึกของมนุษย์ที่รังสรรค์จากบริบททางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงธรรมชาติที่แวดล้อมตัวกวีด้วย ดังที่ Shivasariyananda (2001, pp. 105-106) กล่าวถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับมนุษย์ไว้ว่า

... เมื่อคนตัดฟันเห็นป่าที่มีต้นไม้สูงเขียวสะพรั่งก็จะคิดถึงว่า ต้นไม้เหล่านี้จะตัดไปทำฟืนขายได้เท่าไร คนขุดเรือเมื่อเข้าป่าก็ครุ่นคิดอยู่แต่ว่า ไม้ชนิดใดทำเรือดีชนิดใดไม่ดี เจ้าของป่า ในขณะที่เที่ยวชมป่าของตนก็จะรู้สึกภูมิใจว่า ที่ดินอันกว้างใหญ่และราคาของต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ในที่นั้น เมื่อประมวลได้แล้วคงมีมูลค่าไม่น้อยไม่ อาจจะเป็นเงินเลี้ยงตัวไปจนสิ้นอายุ หญิงชายคู่หนึ่งที่กำลังรักกัน เมื่อได้มาในป่านั้นคงจะรู้สึกเบิกบานที่ได้มาอยู่ด้วยกันโดยลำพังในท่ามกลางธรรมชาติอันงามเช่นนั้น และด้วยอำนาจความเสน่ห์ที่มีต่อกัน อาจทำให้เห็นธรรมชาติงามยิ่งขึ้นอีกหลายเท่า...

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่าบริบทแวดล้อม รวมทั้งสภาพความเป็นอยู่ อาชีพ และห้วงอารมณ์ความรู้สึกที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้มนุษย์มีมุมมองต่อธรรมชาติและสิ่งที่แวดล้อมแตกต่างกันไป นอกจากนี้ ธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งป่าเขาลำเนาไพร พืช สัตว์และสายน้ำ ยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อจินตนาการของกวีในการสร้างสรรค์วรรณคดี ดังที่ Chitchamnon (1989, p. 68) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า

นอกจากภาพยี่ห้อโคลงประพาสธารทองแดง ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรซึ่งแสดงความรื่นรมย์ของป่าแล้ว กวีอยุธยา มักใช้ธรรมชาติเป็นวัสดุของการแสดงอารมณ์หลักอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือความเทวษถวิลหา ซึ่ง

เป็นแก่นของนิราศ และเป็นส่วนหนึ่งของวรรณคดีนิยาย หรือที่มีตัวละคร
โดยเฉพาะเมื่อตัวละครอยู่โดดเดี่ยว หรือพราวจากคนรัก

จากข้อความดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า กวีซึ่งเป็นมนุษย์ย่อมมีความผูกพันกับธรรมชาติ จึงมักนิยมนำธรรมชาติมาสื่อและการพรรณนาอารมณ์ความรู้สึก โดยเฉพาะอารมณ์รักทั้ง ยามสมหวังและผิดหวัง อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า นอกเหนือจากความผูกพันกับ ธรรมชาติด้วยการนำธรรมชาติมาเป็นสื่อถ่ายทอดอารมณ์ เพื่อโน้มนำให้ผู้อ่านเกิดภาพ และอารมณ์ความรู้สึกให้คล้อยตามแล้ว ธรรมชาติที่พบในวรรณคดี ยังมีความสัมพันธ์และ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต วิถีคิด และการดำรงตนในสังคมของมนุษย์ในแต่ละยุคแต่ละสมัยอีก ด้วย เช่น ความสัมพันธ์ของน้ำกับพิธีกรรม การดำรงชีวิตและประเพณีต่าง ๆ โดยเฉพาะ อย่างยิ่งวรรณคดีในสมัยอยุธยาที่ส่งอิทธิพลต่อกวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งในด้าน การฟื้นฟูวรรณคดีสมัยอยุธยา และการเลียนแบบโวหาร โดยถือว่าวรรณคดีสมัยอยุธยาเป็น แบบฉบับและเป็นโวหารครู ดังที่ Chitchamnong, Ruengruglikit, and Sujjapun, (1989, pp. 23-25) กล่าวว่า บทละครเรื่องอุณรุท ตอนพระไทรชมโฉมของพระอุณรุทนั้น พระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเลียนแบบโวหาร ตอนพระโพธิ์ชมโฉมพระสมุทรโฆษจาก วรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ หรือ บทผาคนางในนิราศนรินทร์ที่เลียนแบบโวหารผาคนาง ของวรรณคดีเรื่องกำสรวลโคลงตัน เป็นต้น บทชมโฉมและบทผาคนางล้วนแสดงให้เห็นถึง การนำธรรมชาติมาสื่อถึงความงามและความทุกข์ทรมานของตัวละคร

วรรณคดีสมัยอยุธยานั้น นอกจากวรรณคดีนิราศที่นิยมการนำธรรมชาติมา เป็นองค์ประกอบในการแต่งวรรณคดีแล้ว วรรณคดีที่เป็นเรื่องเล่าหลากหลายเรื่องก็ได้นำ ธรรมชาติมาพรรณนาเพื่อแสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ และใช้ในความเปรียบ ดังเช่น บทพรรณนาการเคลื่อนพลของพระลออกจากเมืองสรวงเพื่อไปหาพระเพื่อนพระแพงที่เมือง สรวง ตอนหนึ่งว่า

พระองค์โอบาสเพี้ย	คศิธร
เสด็จจุจเดือนเขจร	แจ่มฟ้า
ดวงดาวดาษอัมพร	เรียงเรียง
ดูจุพลเจ้าหล้า	รอล้อมเสด็จโดย

(Fine Arts Department, 1997, p. 426)

การใช้โวหารภาพพจน์แบบอุปมาอุปไมยที่นำพระจันทร์เปรียบกับพระลอ และ นาคดวงดาวในท้องฟ้าเปรียบได้กับกองทัพทหารที่ร่ายล้อมพระลอนั้น นอกจากให้ภาพความยิ่งใหญ่ของพระลอในฐานะกษัตริย์แล้ว ยังสื่อว่าพระลอโดดเด่นกว่าผู้อื่นและเป็นเพียงหนึ่งเดียวเฉกเช่นพระจันทร์ที่มีเพียงหนึ่งดวงบนท้องฟ้า ในขณะที่กองทัพทหารเปรียบได้กับดวงดาวที่มีจำนวนมาก และร่ายล้อมพระจันทร์นั้น ช่วยเสริมให้พระจันทร์เด่นยิ่งขึ้น นอกจากนี้ พระจันทร์และดวงดาว ยังแสดงถึงความแตกต่างทางสถานภาพของชนชั้นกษัตริย์กับทหารอีกด้วย ทั้งนี้เพราะท้องฟ้าในยามราตรี ดวงจันทร์หรือเดือนจะปรากฏเพียงดวงเดียว ประกอบกับมีขนาดใหญ่กว่าและเจิดจ้ากว่า จึงยอมโดดเด่นกว่าดวงดาวที่ปรากฏอยู่ดาษดื่นทั่วท้องฟ้า ฉะนั้นดวงดาวจึงสื่อถึงความเป็นธรรมดาและพบเห็นอยู่โดยทั่วไป ในขณะที่ดวงจันทร์นั้น สื่อถึงผู้ที่มีสถานภาพและชั้นทางสังคมที่สูงส่งกว่าดวงดาว สถานภาพของดวงดาวจึงมักเป็นรองพระจันทร์ ดังสำนวนที่ใช้ว่า “ดาวล้อมเดือน”

ตัวอย่างบทพรรณนาในเรื่องลิลิตพระลอ แสดงให้เห็นว่า นอกจากกวีใช้ธรรมชาติเพื่อโน้มนำคุณค่าความงามทางภาพและอารมณ์ความรู้สึกแล้ว ธรรมชาติที่นำเสนอในวรรณคดี ยังแสดงถึงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ค่านิยมของสังคมในช่วงนั้น ๆ อีกด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาวรรณคดีเอกสมัยอยุธยา โดยเน้นวรรณคดีที่เป็นเรื่องเล่าซึ่งมีองค์ประกอบหลักของเรื่อง ได้แก่ ตัวละคร ฉากเหตุการณ์ และโครงเรื่อง เป็นต้น โดยมุ่งวิเคราะห์ให้เห็นว่า ไพรพฤษา หรือ ธรรมชาติที่แวดล้อมตัวละครหรือกวี มีความสัมพันธ์และแสดงให้เห็นถึงวิถีการดำเนินชีวิต ความคิด ตลอดจนความเป็นอยู่ของคนในยุคสมัยนั้น

อนึ่งในบทความวิจัยนี้จะใช้คำว่า “ไพรพฤษา” แทนคำว่า “ธรรมชาติ” ซึ่งในภาษาอังกฤษ คือ “nature” ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาจากวรรณคดีที่ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาจะพบว่า ตัวบททั้ง 4 เรื่อง ได้แก่ มหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ และเสื่อโคคำฉันท์ ส่วนเน้นชีวิตของตัวละครในบริบทของป่าเขาลำเนาไพร ดังนั้นจึงมุ่งศึกษาธรรมชาติในขอบเขตนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพฤษาในวรรณคดีเอกสมัยกรุงศรีอยุธยา

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตในการวิจัย มี 2 ประเด็น คือ ขอบเขตด้านข้อมูลและขอบเขตด้านกรอบแนวคิด

1. ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์

จะศึกษาเฉพาะวรรณคดีเอกสมัยอยุธยาที่เป็นเรื่องเล่า กล่าวคือ มีโครงเรื่องตัวละคร และฉาก เป็นองค์ประกอบหลักของเรื่อง จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ วรรณคดีเรื่องมหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ และเสื่อโคคำฉันท์

2. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพทศศึกษาในวรรณคดีเอกสมัยอยุธยา ใช้การวิจารณ์วรรณคดีในแนวสังคม และแนวคิดเพศสภาพ ซึ่งสามารถสังเขปการทบทวนวรรณกรรมได้ดังนี้ คือ

การศึกษาวรรณคดีกับสังคมเป็นการวิเคราะห์วรรณคดีจากองค์ประกอบภายนอกของวรรณคดี โดยพิจารณาบริบทสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณคดี ณ ช่วงเวลานั้น แม้การวิจารณ์วรรณคดีในแนวสังคมจะมีมาเป็นเวลานาน แต่ก็ยังเป็นแนวความคิดที่ไม้อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะมนุษย์ย่อมต้องอยู่ในสังคมและมีความสัมพันธ์กับสังคม ทั้งในด้านวัฒนธรรม การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์ Wellek and Warren (1949, p. 89) กล่าวว่า วรรณคดีคือสถาบันหนึ่งของสังคม โดยใช้ภาษาเป็นสื่อในการสร้างสรรค์สังคม และถ่ายทอดชีวิตของคนในสังคม ฉะนั้นวรรณคดีจึงแสดงถึงความจริงในสังคม ทั้งธรรมชาติ สภาพแวดล้อม เหตุการณ์ต่าง ๆ และชีวิตของคนในสังคม รวมทั้งธรรมชาติภายในของมนุษย์แต่ละคน ฉะนั้นวรรณคดีจึงย่อมสัมพันธ์กับชีวิตและสังคม

กวีกับสังคมมีความสัมพันธ์กันอยู่ 3 ประการ คือ นอกจากกวีจะเป็นผู้ประพันธ์วรรณคดีแล้ว กวียังเป็นหน่วยหนึ่งของคนในสมัยนั้น ๆ และเป็นพลเมืองของสังคมอีกด้วย (Shivasariyananda, 2001, p. 196) ฉะนั้นในการแตงวรรณคดี กวีจึงย่อมต้องได้รับอิทธิพลจากสังคม วัฒนธรรม และธรรมชาติที่แวดล้อมตัว ณ ขณะนั้น โดยนำมาเป็นสาระในการสร้างสรรค์งาน ทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและธรรมชาติของมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มคนในสังคม ส่วนความสัมพันธ์กับธรรมชาติภายนอกที่แวดล้อมตัวมนุษย์

ทั้งพันธู์พีช สัตว์ ป่าเขา ดินฟ้าอากาศนั้น กวีนำมาเชื่อมโยงกับอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นความต็มต้ำกับความงดงามของธรรมชาติ หรืออารมณ์ความรู้สึกด้านอื่น ๆ

วรรณคดี เป็นบันทึกประสบการณ์ของชีวิตมนุษย์ในด้านอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลและในฐานะสมาชิกของสังคม อันเกี่ยวข้องกับสถาบันต่าง ๆ ทั้งครอบครัว การเมือง รัฐ รวมทั้งบทบาทสถานะต่าง ๆ ในสังคม Boonkachorn (2010, pp.92-112) ได้กล่าวถึงการศึกษาความสัมพันธ์ของวรรณคดีกับสังคมว่า ในด้านวรรณคดีกับภาพสะท้อนทางสังคมนั้น กวีได้สร้างให้วิถีชีวิตของตัวละครว่าตกอยู่ภายใต้กรอบของบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคม รวมทั้งธรรมชาติที่แวดล้อม อย่างไรก็ตามภาพของสังคมที่ถูกนำเสนออาจถูกบิดเบือนด้วยอคติส่วนตัวของกวี (Sarttre, 1983, p. 132) ดังนั้นการศึกษาวรรณคดีในแนวสังคม จึงควรศึกษาโครงสร้างทางความรู้สึกของยุคสมัยและสังคมด้วย

ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ของวรรณคดีกับชีวิตย่อมเกี่ยวเนื่องกับสังคม สิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นบริบททางธรรมชาติ และที่มนุษย์ในสังคมสร้างขึ้น เพื่อให้คนประพฤติปฏิบัติตามกรอบ ดังปรากฏจากค่านิยม ความเชื่อ ขนชั้น สถานภาพและบทบาททางสังคม อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้อย่างแตกต่างกันไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ทางสังคม การศึกษาเพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อและค่านิยมของแต่ละยุคสมัยและแต่ละชาติย่อมเกี่ยวข้องกับสังคมวิทยา ซึ่ง Suphap (2002) ได้กล่าวถึงว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม ที่ต้องมีการจัดระเบียบและการควบคุมทางสังคม โดยมีบรรทัดฐาน (norm) เป็นกฎเกณฑ์ในการควบคุมพฤติกรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการประพฤติปฏิบัติตนไปตามสถานภาพ (status) ทั้งสถานภาพที่ติดตัวมาและสถานภาพที่ได้มาภายหลัง อันเป็นตำแหน่งของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคม และบทบาท (role) คือการปฏิบัติตน การทำหน้าที่ไปตามสถานภาพ ซึ่งในแต่ละสังคมนิยมมีวัฒนธรรมที่แสดงถึงวิถีชีวิตของสังคมนั้น ๆ อันประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีตของกลุ่มคนในสังคมนั้น ๆ ในสังคมต้องมีสถาบันทางสังคมเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างมั่นคง อย่างเป็นระเบียบและระบบ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการปกครอง และสถาบันเศรษฐกิจ เป็นต้น ในสังคมนอกจากประกอบด้วยกลุ่มคนแล้วยังประกอบด้วยชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดระดับชั้นทางสังคมที่แตกต่างไปตามสถานภาพ

ปัจจัยหนึ่งที่มีสัมพันธ์ในการกำหนดสถานภาพและบทบาททางสังคมคือ เพศสภาพ Phatthranukrom (2006, pp. 1-11) กล่าวถึงเพศสภาพว่ามาจากภาษา

อังกฤษว่า “Gender” ซึ่งในภาษาไทยมีหลากหลายคำ เช่น บทบาทชายหญิง บทบาทหญิงบทบาทชาย เพศวิถี เพศสภาพ เพศภาวะ หรือ เพศสภาวะ เพศสภาพแตกต่างจากคำว่า “เพศ” (sex) ที่กำหนดขึ้นโดยธรรมชาติตามสภาวะทางชีววิทยาเกี่ยวกับสรีระโดยตรงไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ และมีเพียง 2 เพศ คือ เพศหญิงและเพศชายซึ่งแทนสถานภาพที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ส่วนเพศสภาพเป็นเพศที่ถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางสังคมหรือทางวัฒนธรรม สังคมกำหนดให้เพศหญิงและเพศชายแสดงออกในลักษณะที่เหมาะสมในความเป็นหญิงในความเป็นชาย การแสดงออกสามารถเรียนรู้ได้จากสังคมนรอบข้างและสถาบันทางสังคม ศาสนา เศรษฐกิจและการเมือง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงกำหนดการแสดงออกทางเพศวิถี (sexuality) เพศสภาพสามารถแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลง

จากการสังเกตการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว จะเห็นได้ว่าธรรมชาติย่อมสัมพันธ์กับชีวิตและสังคม ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำมาปรับเป็นกรอบในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพฤษชาในวรรณคดีเอกสมัยอยุธยา ดังนี้ คือ

1. ไพรพฤษชากับชีวิตมนุษย์
2. ไพรพฤษชากับบริบททางวัฒนธรรม
3. ไพรพฤษชากับบริบททางสังคม

วิธีการวิจัย

1. รวบรวมวรรณคดีเอกสมัยอยุธยาตอนต้นที่ใช้เป็นตัวบทในการวิเคราะห์ จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่

- 1.1 วรรณคดีเรื่อง มหาชาติคำหลวง
- 1.2 วรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ
- 1.3 วรรณคดีเรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์
- 1.4 วรรณคดีเรื่อง เสือโคคำฉันท์

2. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านตัวบทที่นำมาวิเคราะห์ และกรอบแนวคิดด้านวรรณคดีกับสังคม

3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพฤษชาในวรรณคดีเอกสมัยอยุธยา โดยใช้การพิจารณาตีความจากตัวบทเป็นเรื่อง ๆ ไป

4. ชั้นสรุปอภิปรายผลในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

วิถีชีวิตในบทความวิจัยนี้ หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ส่วนไพรพฤกษา หมายถึง ธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์ ได้แก่ น้ำ ดิน ฟ้า อากาศ ป่า เขา พรรณไม้ และสัตว์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีเอกสมัยอยุธยาที่เป็นเรื่องเล่าทั้ง 4 เรื่อง จากการวิเคราะห์วรรณคดีแต่ละเรื่อง พบความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพฤกษา ดังนี้ คือ

1. ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพฤกษาในวรรณคดีเอกเรื่องมหาชาติคำหลวง จากการวิเคราะห์พบความสัมพันธ์ในด้านต่อไปนี้ คือ

1.1 ไพรพฤกษากับชีวิตมนุษย์ ในมหาชาติคำหลวงพบการเชื่อมโยงธรรมชาติเข้ากับรูปลักษณ์ภายนอกและธรรมชาติภายในของมนุษย์ ในส่วนของการเสนอรูปลักษณ์ภายนอกของมนุษย์นั้น มักเป็นการนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับรูปลักษณ์ของตัวละคร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อตัวละครต้องพลัดพรากจากวังอันถือว่าเป็นที่อยู่ที่สุดสบายทั้งกายใจ โดยต้องเผชิญกับความลำบากในพงไพร เช่น ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ เมื่อพระนางมุสตีศรอุยาลัยรักและสงสารพระนางมัทรีที่จะต้องเข้าไปพบกับพระเวสสันดรว่า “นางไคดาลไคบางอ่อนลอยด ลักษณะลายลมยดมาลยศุข อยู่ยั้งฉุกกระฉ่อนไหว คือใบกล้วยทองต้องลมพาล” (Fine Arts Department, 1997, p. 81) บทพรรณนาดังกล่าว ส่อให้เห็นภาพที่แตกต่างด้านรูปลักษณ์ของพระนางมัทรีเมื่ออยู่ในวังกับในป่า โดยพรรณนาลักษณะฝ่ามือของพระนางมัทรีที่อ่อนนุ่มและแบบบางนั้น เมื่อต้องได้รับความลำบากและตรากตรำงานในป่า ฝ่ามือก็จะแตกและหยาบกร้านโดยเปรียบกับใบตองที่บอบบางซึ่งแตกยับเพราะแรงลม หรือพระนางมุสตีศรอุยถึงความทุกข์ของแม่ที่ต้องพรากจากลูกว่า “เหมือนแม่จักมิเห็น ณ พ่อ ลูกสรเล็นบุญญา ณ พ่อ ผอมเหลืองคือใบไม้ ณ พ่อ เหตุบ่เห็นหน้าให้หน่อท้าวฉนวนนั้น” (Fine Arts Department, 1997, p. 83) บทพรรณนาก็เปรียบรูปร่างที่ซูบผอมกับลักษณะของใบไม้ที่บางและใบแก่ ซึ่งนอกจากมีสีเหลืองที่แสดงถึงความร่วงโรยแล้ว ความแกร่งยังลดลงจึงทำให้ร่วงหล่นได้ง่าย ทั้งนี้เพื่อสื่อถึงรูปร่างที่ผ่ายผอมและผิวพรรณที่ซูบซีดเพราะความยากลำบาก เมื่อต้องอาศัยอยู่ในป่าเช่นกัน

ในขณะที่เดียวกันธรรมชาติ ยังส่อให้เห็นรูปลักษณ์ที่งดงามน่ารักของมนุษย์ ดังปรากฏในกัณฑ์มหาพรหม เมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัย ทอดพระเนตรเห็นสองกุมารที่คล้ายคลึงกับชาติและกัณฑ์มหาพรหมว่า “พิศดำเนินลีลา เมื่อสองราลีลาศ ดุจลีพราร้างคูหา หางักษานัน

... มีรูปโฉมโฉมพรรณ สองเสมอกันนชาช่อน... ดูรูปทอง ทั้งแห่ง ภัคตราแบ่งบงกช ไสสตุยู่รอรอง” (Fine Arts Department, 1997, p. 265) บทพรรณน้านี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการเดินของ “สีหราช” หรือ สิงโตที่มีท่วงท่าสง่างาม โดยกินีนำมาเปรียบกับท่วงท่าการเดินของสองกุมาร แม้ว่าสองกุมารจะเป็นทาสของชูชก แต่การเอียงกรายก็สง่างาม ส่วนดอกบัวที่กำลังแบ่งบานนั้น ให้ภาพใบหน้าที่สุดไสของสองกุมาร การใช้ราชสีห์และดอกบัวบาน ล้วนสื่อภาพความงามของลูกกษัตริย์ที่แม้ว่าจะถูกลดทอนสถานภาพก็มิอาจดบังชาติกำเนิดอันสูงส่งได้

ธรรมชาติยังมีอำนาจโน้มนำอารมณ์ซึ่งถือเป็นธรรมชาติภายในของมนุษย์อีกด้วย กล่าวคือ ความงามของธรรมชาติโน้มนำตัวละครให้มีอารมณ์รื่นรมย์ไปกับความงดงามของธรรมชาติรอบ ๆ ตัว ดังเช่น ในกัณฑ์จุลพน เมื่อพราณเจตบุตรพรรณนาคความงามของเส้นทางไปเขาวงกตที่พระเวสสันดรพำนักอยู่ ว่า “นกทศเทินเหลือแหล่ จับไม้แข่ขันขาน สัตว์บันสารเสียงศรี ดูจดนตรีสารสวรรค์...คนมาไกลแกลไกล อยุดอยู่ได้แรงรมย์ เย็นเฉื่อยฉิ่งวาส ห่อนใคร่คลาศคลาคิน” (Fine Arts Department, 1997, pp. 151-152) บทพรรณน้านี้ สื่อถึงความงดงามของธรรมชาติที่มาจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าที่เต็มไปด้วยนกนานาชนิดซึ่งงดงามและมีเสียงร้องอันไพเราะ รวมทั้งความรื่นรมย์ของไม้ดอกไม้ประดับต่าง ๆ ล้วนดึงดูดมนุษย์ให้ปรารถนาพำนักอยู่ในป่า

นอกจากนี้ธรรมชาติภายในของมนุษย์ ยังมีผลให้ธรรมชาติรอบตัวแปรเปลี่ยนไปตามความรู้สึกของตัวละครในช่วงเวลานั้น เช่น ในกัณฑ์กุมาร เมื่อชาลีและกัณฑกรวญด้วยความทุกข์ เพราะต้องพรากจากบิดามารดาและที่พำนักว่า “ไม่เห็นลูกเหลือแหล่ บัดนี้ ออกท้าวแม่บมิเห็น ลูกเลอย ไม้ทรสมสมก้งวนนี้ รามมีสมออกท้าวมิ่งมาดา โสดเลอย โฟพลคขนนขรรอยู่ บัดนี้เราร้อนคูใครขรร รอดเลอย ไชรวิตชาวดบงใบ บัดนี้เราพี่น้องจะสตุ้ตงใจวงวาดแล นานาพฤษผลชาติ ชาตินิราศร้างอวาสบมิเห็น แลแม่เฮา” (Fine Arts Department, 1997, pp. 212-213) บทกรวญนี้ แสดงถึงความทุกข์ ความโศกเศร้าของตัวละครทั้งสองที่ต้องพลัดพรากจากมารดาและที่อยู่อาศัยนั้น ส่งผลให้เห็นธรรมชาติรอบตัวที่นำอภิมรณนั้น ได้สร้างความหม่นเศร้าแก่ตัวละคร ดังภาพผลไม้ที่ตกดาษต้น และต้นโพธิ์ต้นไทรที่มีกิ่งก้านสาขาให้ร่มเงาซึ่งเป็นบรรยากาศที่รื่นรมย์ แต่กลับยิ่งเพิ่มความหวังเหวอวามรณบุคคลอันเป็นที่รักและที่พำนักที่แสนสุข

ในขณะที่เดียวกันธรรมชาติรอบตัวก็ได้รับผลกระทบทางอารมณ์ของมนุษย์ด้วยเช่นกัน ดังเช่นบทพรรณนาในกัณฑ์ฉกษัตริย์ เมื่อกษัตริย์ทั้งหกองค์สิ้นสติ นอกจาก

เหล่าอำมาตย์ ทหารและราษฎรก็พลอยโคกเศร้างนลินสดีตามแล้ว ธรรมชาติยังเศร้ากำสรดไปด้วย “พันธุเขาทั้งหลายแล่นที่ อนนมีในไพรพระหารญู กวีจลอัศจรรย์ดาลดูแปลก แผลกว่าธรรมดาในบัดดยวันนั้น อันว่ามหาปรีถพีผืนไทแท่นแผ่นเมทคมณฑล ดุจครวี ไหวห้วนน ปั่นไปมาเมื่อนั้น อันว่ามหาพิศาล สมุทเหตุเปนคลื่น ดิ้นดีฟองฟุ้งฟัดผอง ดงจะดีทวงททาย รำรักราชทั้งหลายสลบแล อันว่าพระญูลิเนรบุรพตาก็บรรดลดา ลประดยนประดัยกษ โอนมีเอียงอรรคจุฬาลันโตนโอนโอนต พยงจะกำครดสงสารท่าน นั้นน” (Fine Arts Department, 1997, p. 299) กวีสื่อให้เห็นว่า ความเศร้าโศกของ หกษัตริย์นั้นมากมายและยิ่งใหญ่ แม้ธรรมชาติก็หวนไหวโศกเศร้าตามจนเกิดมหันตภัย ทั้งเกิดแผ่นดินไหว เกิดอุทกภัยทั้งแม่น้ำในป่า และมหาสมุทรสีทันดร ส่งผลให้เขาพระสุเมรุ อันเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ต้องเอนเอียง เพราะได้รับผลกระทบแห่งความโศกเศร้า เหตุการณ์นี้แสดงถึงคุณค่าในความเป็นมนุษย์ผู้ยึดมั่นในคุณธรรม

1.2 ไพรพฤชากับบริบททางวัฒนธรรม ในวรรณคดีเอกเรื่องมหาชาติ คำหลวง แสดงถึงความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อพื้นฐานการดำรงชีวิตในด้านปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ดังตัวอย่างในกัณฑ์มพิพานต์ พระนางมัทรีได้พรรณนาถึงป่าหิมพานต์ไว้ตอนหนึ่งว่า “จักรีนขึ้นพระไทย วนาไลย ประเทศในรมเมศทิมวา ท้าวจักษทรงไพรต่างไอสวรรย” (Fine Arts Department, 1997, pp. 66-67) จากบทพรรณานี้ พระนางมัทรีเห็นว่า “ไพร” หรือป่าที่พระเวสสันดรต้องไปอยู่นั้น คือที่อยู่อาศัยซึ่งให้ความสุขและความสบายเหมือนกับการอาศัยอยู่ในวัง

นอกจากนี้ธรรมชาติยังมีความอุดมสมบูรณ์และให้ความสุขไม่น้อยกว่าในวัง ดังเช่นในมุมมองของพระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงเห็นถึงความลำบากที่ซาลิและกัณหาต้องเผชิญ หากไปอยู่ป่ากับพระเวสสันดร สองกุมารต้องบริโภคผลไม้ที่ไม่มีโภชนาการสวยงามรองรับว่า “อาจินกินพลับพลอง ใบไม้รองตองปะปุ” (Fine Arts Department, 1997, p. 99) หรือต้องนุ่งห่มด้วยเปลือกไม้ เชือกปอ และหญ้าคา ดังความว่า “เยย่งนุ่งปอป่า เปลือกไม้หญ้าคาเคือง” (Fine Arts Department, 1997, p. 99) แทนการนุ่งห่มเครื่องทรงอย่าง วงศ์กษัตริย์ แม้ในทัศนะของพระเจ้ากรุงสุโขทัย จะเห็นว่า การอาศัยในป่าเป็นความลำบาก ทั้งอาหารที่อยู่อาศัยและเครื่องนุ่งห่มที่เรียบง่ายนั้นลดความยิ่งใหญ่ของชนชั้นกษัตริย์ แต่หากมองในมุมกลับกันจะเห็นว่า ป่ามีความสมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และปัจจัยอื่น ๆ แก่มนุษย์ และเป็นแหล่งรวมทุกสรรพสิ่ง ที่สามารถแสวงหาได้

โดยง่าย ดังปรากฏอย่างชัดเจนในมุมมองของพรานเจตบุตรผู้คุ้นเคยกับป่า จะตระหนักในคุณค่าของป่าว่าคือขุมคลังแห่งความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านอาหารอันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีพ ดังพบได้ในตอนที่พรานเจตบุตรพรรณนาความอุดมสมบูรณ์ของผลไม้ในป่าหิมพานต์ให้ชูกฟังว่า “หลายหลั่นปลุกบปวนปาน อ่อนแก่ห้ามดิบสุกช่อช้อยชุกระโยงยาน กบขนองสองสัณฐาน ปานปรยบม่วงสุกไสขจี ชายใดเดือนแหบให้ นิ่งภายใต้ปรมปรีดี เลือกกินโดยอิษฏ์ ม่วงกึ่งແปล้ปลิดถึงมือ สุกดิบดกกึ่งก้อมพกค่าค้อมคูใบถือ คีอรรคฟ้าไล่ลูกงาม” (Fine Arts Department, 1997, p. 152) ต้นไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นมะม่วงล้วนมีผลตกสามารถเป็นอาหารได้ตลอดเวลา เพราะมีทั้งผลที่อ่อน แก่ สุก ห้ามและดิบ กวีพรรณนาให้เห็นภาพของมะม่วงที่มีผลตกจนกิ่งเรียพัน คนสามารถเลือกเก็บได้ตามใจชอบ บทพรรณนานี้แสดงถึงคุณประโยชน์ของต้นไม้ที่ให้ทั้งร่มเงาพักพิง และผลไม้เป็นอาหารที่เลิศรส

ในมหานิติคำหลวง กวีพรรณนาให้เห็นว่าน้ำนั้น นอกจากใช้อาบซักล้างแล้วยังใช้ดื่มหุงต้มอาหาร และเป็นยารักษาได้อีกด้วย ดังปรากฏในกัณฑ์ฉกษัตริย์ เมื่อกษัตริย์ทั้งหกพระองค์ได้พบกันที่โคกเศร้างนสินสติ พระอินทร์เล็งญาณเห็นว่าไม่มียาใดรักษาได้นอกจากฝนโบกขรพรรษ ดังความว่า “โอเอนดูอนาถหนักหนา บารนี้ ชื่อว่าใครก็ไปอาจที่จะอุภูฐา และให้ซึ่งยาเยยกล้ำ หล่อซึ่งน้ำลงเหนือตน แห่งบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งนั้นก็มีเนตเลอย ผิดงั้นน อาตมจะยงท่าฝนโบกขรพรรษ ให้ปรวัตนาตกลง เพื่อประสงค์จะสงเคราะห์ เฉพาะแก่ชนทั้งหลายในบัดนี้เทอด” (Fine Arts Department, 1997, p. 299) ด้วยคุณลักษณะพิเศษของฝนโบกขรพรรษซึ่งเป็นฝนประทานจากเทพ เมื่อตกต้องร่างของกษัตริย์และเหล่าอำมาตย์ก็ฟื้นคืนสติ ฉะนั้นนอกจากน้ำจะเป็นสิ่งสำคัญต่อมนุษย์แล้ว น้ำยังสื่อถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องคุ้มครองผู้มีคุณความดีและบารมีอีกด้วย

ความเชื่อที่สัมพันธ์กับธรรมชาติในมหานิติคำหลวง ยังแสดงจากความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่กว้างใหญ่ ซึ่งมีภูเขา 84,00 ลูก และสระ 7 สระ อันเป็นที่อยู่ของพรรณพฤกษา สัตว์ มนุษย์ และอมมนุษย์ ดังการพรรณนาเขานาลิกไศลเสน ในกัณฑ์วนประเวศน์ว่า “นานาทิชฌมานิณณั ปักซีเสนาเนก ทงครุชเวกเวหา แห่งเดียวตราตั้งแผ่นดิน กินนรีแอนกินนราการ โดยอิสานนาลิก ทางเท้าที่กอนุจร มีสระชรรโศกลา สัญญาชื่อมุจลินทร์ อันประดับด้วยอรพินธุเนานีก บุนทริกจงกล อิกอุบลพนนภกนี เสาวคนธิกพนนภ” (Fine Arts Department, 1997, p. 121) บทพรรณนานี้สื่อความได้ว่า ป่าในเขานี้ มีสระ

ซึ่งเต็มไปด้วยบัวชนิดต่าง ๆ นกนานาชนิดที่พบโดยทั่วไป รวมทั้งสัตว์และมนุษย์ที่มีแต่ในป่าหิมพานต์เท่านั้น เช่น ครุฑ กิณรี และกินรี เป็นต้น ร้อยกรองตอนนี้ นอกจากแสดงถึงความเชื่อในเรื่องป่าหิมพานต์ซึ่งเป็นความเชื่อที่ปรากฏในศาสนาพุทธและฮินดูแล้ว ยังสื่อว่ามนุษย์ อมนุษย์ พืช และสัตว์ต่าง ๆ สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่มีความแปลกแยก

นอกจากนี้ ธรรมชาติยังสื่อให้เห็นถึงค่านิยมของคนในยุคนั้นอีกด้วย Royal Institute (2003, p. 242) ได้ให้ความหมายของค่านิยมไว้ว่า *“สิ่งที่บุคคลหรือสังคมยึดถือเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจ และกำหนดการกระทำของตนเอง”* ค่านิยม อาจจะสัมพันธ์กับความเชื่อซึ่งเกิดจากการปรากฏและการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่า เป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ ฉะนั้นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ควบคุมไม่ได้ จึงมีอิทธิพลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามคิดหาวิธีการที่จะทำให้ธรรมชาติส่งผลดีกับตน

ธรรมชาติในมหาชาติคำหลวง สื่อถึงค่านิยมที่ยกย่องว่า *“ชนชั้นกษัตริย์คือผู้มีบุญบารมี นอกจากกองกำลังทหารแล้ว สัตว์ก็เป็นส่วนเสริมบุญบารมีของกษัตริย์ โดยเฉพาะช้างและม้า ดังในกัณฑ์มหาพรตที่พระเจ้ากรุงสุโขทัย จัดทัพไปรบพระเวสสันดรเข้าครองเมือง “คือหมู่ช้างขานินิขานน ชนข่านาญชายูขานะ ลางหมู่ ดูสรตะสรตั้น ลางหมู่ดูรยีนรย่ง งาสพร่งสรพราด... คือฝ่ายม้าอัศวร หมู่นิกรอัสวเดช แลม้าแรศ ต่างต่างมีหมู่ต่างหมู่แดง ย่อมม้าแรงม้าเร็ว”* (Fine Arts Department, 1997, p. 274) ความตอนนี้นำมาแสดงให้เห็นภาพของกองทัพช้างที่ล้วนแต่กล้าแกร่งและมีประสิทธิภาพในการทำศึกสงครามแล้ว ยังมีม้าที่มีพลังกำลังและปราดเปรียวซึ่งมีจำนวนมาก ช้างและม้าแสดงถึงแสนยานุภาพของพระเจ้ากรุงสุโขทัย

ช้างนั้น นอกจากเป็นพาหนะในการเดินทาง และในการทำศึกสงครามของกษัตริย์แล้ว ช้างยังเสริมบุญบารมีของชนชั้นกษัตริย์ ดังตัวอย่างในกัณฑ์หิมพานต์ เมื่อพระเวสสันดรประสูติ แม่ช้างฉัททันต์ได้ถวายลูกช้างพลายเผือกแด่พระองค์ ว่า *“ยังมีแม่ช้างตัวหนึ่งพลัน พาเอาลูกนั้นมา โดยเวทาบมิบาน จึงพระมหาบุรุษ ให้ฝูงชนสมมุติว่าช้างแก้วปรตยนาท”* (Fine Arts Department, 1997, p. 57) นอกจากช้างปัจจัยคณาจะแสดงถึงบารมีของพระเวสสันดรแล้ว ชาวเมืองสีพีและกลิงคราชภูร์ต่างเชื่อว่า ช้างปัจจัยคณาเป็นช้างศักดิ์สิทธิ์ นำความอุดมสมบูรณ์ และทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ดังนั้นเมื่อเมืองกลิงคราชภูร์เกิดความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล พรหมณ์เมืองกลิงคราชภูร์ จึงทูลขอช้างปัจจัยคณาจากพระเวสสันดร

ธรรมชาติอื่น ๆ ก็มีส่วนแสดงถึงบุญบารมีของพระเวสสันดร เช่น ในกัณฑ์จุลพน พรานเจตบุตรบรรยายให้ชูชกฟังว่า นกนานาชนิดต่างอำนวยการแด่พระเวสสันดร เมื่อพระองค์เสด็จผ่าน “อันอวยพระพร แต่พระแพศยันดรชะแซ่” (Fine Arts department, 1997, p. 155) หรือในกัณฑ์ทวนประเวศน์ เมื่อสองกุมารเห็นผลไม้ก็รีบเข้าพระเวสสันดรให้เด็ดผลไม้ให้ “ด้วยยานุภาพพระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระทศพล อันว่าไม่มีผลค่าค้อม ก็น้อมนวยทวยทอดมาเอง เมื่อนั้น มาให้ห่างพ่างพระหัตถ์ พระโพธิสัตว์ผู้มีสัจจารโสดแล” (Fine Arts Department, 1997, p. 111) ธรรมชาติที่เื้อ้ออำนวยความสะดวกแก่พระเวสสันดรนี้ สื่อว่าธรรมชาติต่างนบนอบและแสดงความจงรักภักดีต่อผู้มีบารมี ซึ่งเท่ากับเป็นการยกย่องว่ามีสถานภาพสูงส่งกว่าอีกด้วย

ธรรมชาติยังร่วมยินดีและอวยพรต่อการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดร โดยจะเกิดปรากฏการณ์อันอัศจรรย์ทุกครั้งเมื่อพระเวสสันดรบริจาทาน ดังเช่นในกัณฑ์กุมาร เมื่อพระองค์ยกขาลีและกัณหาผู้เป็นบุตรให้ชูชก ก็เกิดปรากฏการณ์ที่อัศจรรย์ “อันว่าฟ้าแมลงแมลงเนื่อง ก็ออบนนภสยงลับท ประดับด้วยเมฆทลา เวหาเห็นกระช่าง แสงไสสว่างทุกทิศ โสดแล อันว่าสัตว์สี่ตีนทั้งหลายเปนต์้นว่าสี่ที่ลิมอาหาร สารลิมหญ้าแล่นน้ำ เนื้อก็บกล้ำกลืนกลอง สยงเสื่อไคร่งกับคำราม บด้อมตามเอาทราย ตื่นตนตายตรดก ครุฑก็ลิมฉกฉวยนาค ประจากใจรันทต หัดดีลึงค์ก็ลิมคาคชเปนเหยื่อ เมื่อธให้พระราชทานกุมารเปนต์าน” (Fine Arts Department, 1997, p.200) ภาพความมหัศจรรย์ของท้องฟ้า และกิริยาของสัตว์ต่าง ๆ ที่เกิดจากความปีติ นั้น ล้วนสื่อถึงความยิ่งใหญ่ในการบริจาทานของพระเวสสันดรซึ่งนับเป็นความดีความงามอันเป็นคุณค่าประการหนึ่งของความเป็นมนุษย์

ในการเสี่ยงทาย หรืออธิษฐานขอสิ่งต่าง ๆ มนุษย์ได้ใช้ธรรมชาติเป็นจุดกำหนดสื่อกลางของความตั้งใจเจตนาอันบริสุทธิ์ดีงาม เช่น การใช้ความงามและกลิ่นหอมของพืช เป็นเครื่องแสดงการสักการบูชาและเจตนารมณ์ของตน ดังพบในกัณฑ์ทศพรที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระนางผุสดี เมื่อครั้งเกิดเป็นพระราชธิดาองค์โตของพระเจ้ากรุงพันธุมดี พระนางได้ถวายผงแก่นจันทร์แด่พระพุทธพิภรชี่ เพื่อเป็นพุทธบูชา พร้อมน้อมจิตอธิษฐานว่า “นางจึงปรารถนาดังนี้ ข้าแต่พระชินศรี ข้าขอเปนชนนี้แด่พระพุทธ อันอุดมดั่งงเจ้าข้า ในกาลอนนจะมาภายภาคหน้า ด้วยผลตู้ออนรรต แห่งบูชาจันทนจรัมนี้” (Fine Arts Department, 1997, p. 39) การใช้แก่นจันทร์ซึ่งเป็นเครื่องหอมในการสักการบูชาผู้มีบุญบารมีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น นอกจากจะแสดงถึงความเคารพนบนอบแล้ว ยังแสดงถึง

ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และค่านิยมในการพึ่งบุญบารมี เพื่อให้บรรลुरुพรตามความปรารถนา นอกจากนี้ ธรรมเนียมยังเป็นสัญญาณของลางบอกเหตุร้ายดีที่มนุษย์จะประสบในอนาคต อันเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือการควบคุม โดยใช้ธรรมเนียมเป็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ในกัณฑ์กุมาร พระมัทรีฝันเห็นชายรูปร่างกำยำกายสีด้า “นุ่งผ้าแดงเพียงเข่า เกี้ยวเหนือแล้วดูแดง เห็นสยบแสงกว่าขึ้นแล มันตัดดอกไม้แดงแฝงสองหู เห็นอดสูกว่าขึ้นแล” (Fine Arts Department, 1997, p. 183) ตามความเชื่อพญายมมีกายสีแดง สวมเครื่องประดับสีแดง ส่วนดอกไม้สีแดง สื่อถึงความเชื่อในทางร้าย ดังที่ Siripat (2002) กล่าวถึงดอกขบาสีแดงว่า ดอกขบาสีแดงที่ชาวอินเดียตอนใต้ใช้ดอกขบาบูชาเจ้าแม่กาลี ในกฎหมายสมัยอยุธยาและในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ระบุถึงการลงโทษหญิงที่ประพฤติดีในกามไว้ตอนหนึ่งว่า “ตัดดอกขบาแดงทั้ง 2 หู ร้อยดอกขบาแดงเป็นมาลัยใส่ศีรษะใส่คอ” ดังนั้นสีแดงของเครื่องแต่งกายและดอกไม้ที่ปรากฏในความฝัน จึงเป็นลางบอกเหตุว่าจะเกิดเหตุร้ายขึ้นกับพระนางมัทรีและบุคคลอันเป็นที่รัก

ลางบอกเหตุของธรรมเนียมอีกลักษณะหนึ่ง คือความแปรปรวนและผิดปกติของธรรมชาติ ดังตัวอย่างในกัณฑ์มัทรี เมื่อพระนางมัทรีออกหาอาหาร พบธรรมชาติแปรปรวนแปรแปลกกว่าทุกวันว่า “ผลไม้เห็นตรหนัก อัครรรยัประจักษ์ดงนิราศ ฝ่ายรุกขชาติบมีผลกตาลดลบังเอดมี สรรพทิวทิวทางท่าว ก็ชรอุมมวพิบริต โสดแล” (Fine Arts Department, 1997, p. 225) ความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงลางที่มาจากความผิดปกติของผลไม้ที่ทุกวันมีอยู่มากมาย วันนี้อกลับไม่มีผล ท้องฟ้าที่เคยสว่างใสกลับมืดมัว ประกอบกับความฝันดังกล่าวมาข้างต้น ทำให้พระมัทรีเชื่อว่าเป็นลางที่แสดงว่าอาจจะเกิดเหตุร้ายกับสองกุมาร

อย่างไรก็ตามธรรมเนียมยังเป็นลางบอกเหตุในทางดีอีกด้วย ดังพบในกัณฑ์มหาราช เมื่อพระเจ้ากรุงสุโขทัยฝันว่า “อันว่ากระไทยชายผู้หนึ่งคำมิลลคิก ถือดอกบัวหลวง ทั้งสองดวงมาในที่นั้น ก็มาประดิษฐานในพระกร แห่งพระอุทรบพิตรนั้น” (Fine Arts Department, 1997, p. 264) ดอกบัวเป็นไม้มงคล นอกจากใช้เปรียบถึงความงามของใบหน้าและรูปลักษณ์แล้ว ในเรื่องความฝัน หากใครฝันเห็นดอกบัวและถือดอกบัวในมือ หมายถึงจะได้ลาภ ได้ข้าทาสบริวาร และได้ข่าวอันเป็นมงคลจากเครือญาติ (Water Lily Museum, n.d.) บริวารในที่นี้ คือซาลีและกัณหาซึ่งเป็นหลานของพระเจ้ากรุงสุโขทัย จึงเป็นของอันมีคุณค่าและเป็นที่รัก

1.3 ไพรพฤษากับบริบททางสังคม ในมหาชาติคำหลวง กวีใช้ธรรมชาติสื่อถึงสถานภาพทางสังคมและเพศสภาพที่บ่งชี้กับความเป็นหญิง และความเป็นชายตามที่สังคมกำหนดหรือคาดหวัง

ในด้านการใช้ธรรมชาติเป็นบริบทที่แสดงถึงสถานภาพและชนชั้นทางสังคม พบในกัณฑ์ทานกัณฑ์ เมื่อพระนางมุสดีคร่ำครวญถึงความลำบากของพระเวสสันดรและพระนางมัทรีที่ต้องถูกเนรเทศไปอยู่ป่าว่า “เมื่อเจ้าแพศยานนดรดวงใจ ธประเวศยงไพร พระหารญ ซึ่งสังวาศตรมวลไวยิต การณฤคนผู้คิดคุณชอบ จึงมีวิริยะความชอบให้ใช้แรงต่อ ช่วยยกวอกอภัยกรองคา อ้าเยยไฉน นานุงได้ ผ้าเปลือกไม้คารอง ครองผ้า แผลผ้าผาด สบกษัตริย์เสีมารยาตรเสื่อมยศ” และครวญถึงพระนางมัทรีว่า “ยงโสดไล่ธ สาวศรี มัทรีนางนงนิน ฤจะทรงสทินผ้าบอทอดด้วยแฝกคาคาย ธเคยทรงสบายสไปเบา” (Fine Arts Department, 1997, p. 81) พระนางมุสดีคร่ำครวญเรื่องการแต่งกายของพระเวสสันดรและพระนางมัทรีที่ต้องนุ่งห่มผ้าที่ทอจากเปลือกไม้ หญ้าคา และปอ เยี่ยงสามัญชนแทนเครื่องนุ่งห่มด้วยอาภรณ์สมฐานะของวงศ์กษัตริย์นั้น สื่อถึงการแต่งกายของสามัญชนและคนเร่ร่อนซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระเวสสันดรและพระนางมัทรีถูกลดทอนสถานภาพจากชนชั้นกษัตริย์เป็นชาวป่าไพร่สามัญชน ซึ่งถือเป็นความอับอาย และนำความเสื่อมเสียชื่อเสียงสู่ตนเองและวงศ์ตระกูล

นอกจากนี้ธรรมชาติยังใช้แสดงข้อจำกัดตามเพศสภาพที่สังคมกำหนดว่า หญิงชายควรประพฤติปฏิบัติตนตามที่สังคมคาดหวัง ดังที่พระเจ้ากรุงสุโขทัย ห้ามปรามพระมัทรีไม่ให้ออกไปกับพระเวสสันดร “กูเตือนแต่แม่มัทรี ครีลีใให้หุฟง ยงพจพ้อ ต่อความบอกรัก รอกอออกดอกจิงพริ้ง ยงเงื่อนห้องห้องป่าซัง สัตว์ใดคนทมนนนยาก เปนหมู่มาหลากหลายหลาย แผลงเหลือบปลายคางบุงรัน จรเข็บฟ่าน ช่านพิคมสุ่ม ยุงรินยุงชุมตอด แม่บร้างรอดปลอดไปปล่ปละ แม้นมนนปะพะพั้งบยพะ... ปางเมื่อเจ้าเข้า ดงด้าน ตววก่านกาจชาติซังขน สัตว์ตนสื่อชื่อมนนหมี่ ได้ทีทำนำความเชี่ย ผู้เห็นพบหลบได้” (Fine Arts Department, 1997, p. 95) การพรรณนาถึงความน่ากลัวและอันตรายที่พระมัทรีจะต้องเผชิญจากแมลง สัตว์มีพิษและสัตว์ดุร้ายที่กินมนุษย์ ซึ่งพระนางมัทรีไม่สามารถปกป้องตนเองได้นั้น แสดงให้เห็นว่า ป่าคือพื้นที่ของชาย และพื้นที่ป่าแสดงถึงความเป็นชายประการหนึ่ง คือความกล้าหาญ ความสามารถปกป้องตนเอง และการเผชิญอันตรายอันน่ากลัวทั้งสัตว์และภูติผีปิศาจ สภาพที่น่ากลัวของป่าจึงไม่เหมาะสมกับหญิงซึ่งถือว่าเป็นเพศที่อ่อนแอ พื้นที่ที่ถูกกำหนดสำหรับหญิง คือในรั้วในวัง และบ้าน

เพราะหญิงต้อง “เป็นแม่บ้านแม่เรือน” เท่านั้น

เมื่อพระเวสสันดรและพระนางมัทรีบวชเป็นดาบสและอาศัยอยู่ในเขาวงกต แม้พระเวสสันดรสั่งห้ามพระมัทรีไม่ให้เข้าในอาศรมของตน แต่พระนางมัทรีก็ยังปรนนิบัติสามีและลูกในฐานะแม่บ้านแม่เรือน โดยเป็นผู้หาผลไม้เป็นอาหาร ดูแลปรนนิบัติกิจวัตรส่วนตัวทั้งอุปการณในการแปร่งฟัน และหาบน้ำให้พระเวสสันดรกับสองกุมารได้อาบและดื่ม ดั่งบทพรรณนาในกัณฑ์วนประเวศน์ตอนหนึ่งว่า “นางก็ถวายไม้เสวยพระชนม์เป็นบังคล แก่ท่านแล นางก็ตกแต่งพระทีกเสวยยเสรีจสรพร ลำดับพระทีกสรง บนนจงอบโอช ด้วยคนโธสุบาบุษป็นน เจ้าก็เอาน้ำชำระสระพระกัศตร ปรักฎพระลาลาด มาถวายแด่พระราชาษีสิทธิ์แล เจ้าก็ชำระอังกกรวด สถานาวาอาศรมบนนั้น แล้วนางก็ไว้วางพระเอารส ในสำนักนิพระดาบศบพิตรนั้น แลมีมือกุกุณิแลขอชุดตรง ก็ท่องยงไพรกัณดารเอามูลผลาหารในพนาลี เต็มกุณินางนารณันน ... เจ้าก็ดำกลผลาผลอนหาได้ ไว้ในบรรณศาลานันนแล” (Fine Arts Department, 1997, pp. 126-127) บทร้อยกรองซึ่งกล่าวถึงการปรนนิบัติลูกและสามีของพระนางมัทรีนี้ แสดงถึงบทบาทของหญิงว่าต้องเป็นผู้ดูแลด้านปัจจัยสี่แก่สมาชิกในครอบครัว

2. ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับไพรพฤษกาในวรรณคดีเอกเรื่องลิลิตพระลอ พบดังนี้ คือ

2.1 ไพรพฤษกากับชีวิตมนุษย์ ความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับบุคลิกภายนอกในลิลิตพระลอ ทำให้เห็นถึงความนิยมในการนำธรรมชาติไปเปรียบกับความงามของตัวละครเอกชายและหญิง ซึ่งมักเน้นการเปรียบความงดงามของใบหน้ากับธรรมชาติที่คุ้นเคย เช่น เปรียบความงามของพระลอ ดังที่กวีพรรณนาไว้อย่างละเอียดว่า

เดือนจรัสโพยมแจ่มฟ้า ฝิบได้เห็นหน้า

ลอรราชไซรัคูเดือน ดุจแล ฯ

ตาเหมือนตามฤคมาศ ... พิศกรรณงามเพริศแพรว์ กลกลีบบังกชแก้ว
อีกแก้มปรางทอง เทียบนา ฯ ... พระโอษฐ์งามยิ่งแต้ม ศคิอยู่เยียวะแยม พระโอษฐ์
ไ้อ่างมตรู บารณี ฯ ... ออกงามเงื่อนไกรสร พระกรกลวงคช” (Fine Arts Department, 1997, pp. 389-390)

บทความความงามดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติที่นำมาเปรียบเทียบความงามของพระลอนัน ให้ภาพความงามที่อ่อนโยนและอ่อนช้อย ทำให้ผู้พบเห็นทั้งหลงไหลและทั้งเมตตา รูปลักษณ์ของพระलगองม่อนหวานแต่ก็มีลักษณะน่าเกรงขาม ดังเช่นการเปรียบเทียบว่าเหมือน “มฤคมาศ” นั้น ลักษณะนี้นัยน์ตามฤคมาศหรือตากวางทอง จะมีรูปตากลมโต มีความแวววาว คูมีชีวิตชีวา แต่กระแวดระวังไพร จึงเป็นความงามที่น่าทะนุถนอม แต่ขณะเดียวกันพระลอก็มี “อกงามเงื่อนไกรสร” ซึ่งให้ภาพของความองอาจสง่างามและน่าเกรงขาม สมชายชาติศรี ฉะนั้นความงามดังกล่าวจึงสามารถโน้มน้าวให้ท้าวพิชัยพิชฌุกรพระราชบิดาของพระเพื่อนพระแพงพึงใจ “หายพูน” และให้อภัยพระลอเพราะเห็นว่า “รอยบุญเขาส่งให้ ไกลกว่าไกลเป็นไกล ยิ่งใกล้อัศจรรย์ ฯ” (Fine Arts department, 1997, p. 482)

ส่วนความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับธรรมชาติภายในของมนุษย์ จะสื่อถึงอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น อารมณ์เศร้าหมองของพระลอเพราะคิดถึงลักษณวิทีและเหล่าสนมอันเป็นที่รัก ดังบทครวญว่า

เห็นเดือนดุดังตั้งหน้า	เพาเพงา
เรียมเรียมกนงนุชมา	พี่ถ้ำ

...

เห็นดาวเตียรดาซห้อย	เวหา
เหมือนหมู่สาวสนมมา	ใฝ่ใฝ่

(Fine Arts Department, 1997, p. 427)

เดือนและดาวแทนหญิงสาวที่มีใบหน้าและรูปร่างงดงาม แต่มีสถานภาพทางชนชั้นที่ต่างกัน เดือนแทนแม่สีที่มีสถานภาพทางชนชั้นสูงกว่าดาว ซึ่งหมายถึงเหล่าสนมกำนัลที่ทำหน้าที่คอยปรนนิบัติรับใช้แม่สี ซึ่งเป็นผู้สูงศักดิ์ และมีอำนาจในการสั่งการ อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าเขตอุทยานของเมืองสรองความหวาดหวั่นถึงผู้อยู่หลังก็เลือนรางไป แต่กลับเปลี่ยนเป็นความรู้สึกทุกขุทรมาน เพราะถวิลหาพระเพื่อนพระแพงผู้อยู่ข้างหน้า ยิ่งใกล้เมืองสรองความกระวนกระวายใจเพราะต้องการพบพระเพื่อนพระแพงก็ยิ่งทวี โดยมีธรรมชาติรอบตัวเร่งเร้าให้พระลอยิ่งทรมานทรมายใจ ดังบทพรรณนา

มลุลีหอมทึนฟุ้ง	มะลิวัลย์
ปฐุประยงค์หอมหรรษ์	ทึนห้า
หอมกลกลิ่นจอมขวัญ	ขวัญพี พระเออย
หอมห่อนเห็นหน้าหน้า	ใคร่กลิ่นใจตาย ฯ

(Fine Arts Department, 1997, p. 444)

กวีพรรณนาความงามและความเย้ายวนใจของกลิ่นหอมทั้งกรุ่นและฟุ้งของดอกไม้
ว่าได้กระตุ้นความปรารถนาของพระลอที่ได้เซยชมพระเพื่อนพระแพงมากยิ่งขึ้น

ความงดงามของธรรมชาติ ส่งเสริมให้ตัวละครมีอารมณ์เรีงร้อนไปตามธรรมชาติ
แวดล้อมด้วยชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ของกวีที่จับคู่กันและไม้ที่ชื่อพ้องกัน ดังเช่น ตอน
พระลอชมธรรมชาติระหว่างทางว่า “ชมพฤกษาหลายหลาก สองปลากข้างแกวทาง ยาง
จับยางชมฝู่ง ยุงจับยุงยั่วเย้า เปล้าจับเปล้าแปลกหมู่ กระสาสู่กระสัง รังเรีงรังริงนาน
ไก่อครานไต่หอนไก่อ ไผ่จับไผ่คู่ค้อลล ต่อตตจับไม้ตตต ตับคาลอดพงค คล้ำคาลางจับ
คล้ำ หว่าจับหว่าลอดแล คับแคจับแคป่า ดอกบัวล่ำชมบัว” (Fine Arts Department,
1997, p. 430) ชั้นเชิงทางวรรณศิลป์นี้ นอกจากแสดงถึงฝีมือทางการประพันธ์ของกวีแล้ว
ยังแสดงถึงทัศนะของกวีต่อธรรมชาติในเชิงบวก และแสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของ
สัตว์และป่าเขา

นอกจากนี้ อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ ยังมีผลให้เห็นธรรมชาติว่างดงาม หรือโศก
เศร้าตามห้วงอารมณ์ของตัวละคร ณ ขณะนั้น ดังเช่นในตอนที่น่างรีนางโรยชมธรรมชาติ
เมื่อเดินทางกลับวัง หลังจากปู่เจ้าสมิงพรายให้คำมั่นว่าจะช่วยทำเสน่ห์ “เหลียวหลังพลาง
จะใจ้ ชมไม้ไผ่สะอาด ... ภาคใบเขียวสดร คือมรกตรุ่งเรีง ดอกเหลืองเพียงทองสุก ขาว
ดุมุกดาดาช ... งามเอาใจใช้น้อย” (Fine Arts Department, 1997, p. 401) ดอกไม้
หลากชนิด และสีสันเหล่านี้ ล้วนมีความงดงามตามอารมณ์อันรื่นรมย์ของนางรีน นางโรย
เพราะสามารถดำเนินกิจกรรมให้พระเพื่อนพระแพงได้ลุล่วง

2.2 ไพรพฤกษากับบริบททางวัฒนธรรม ธรรมชาติในลิลิตพระลอ จะ
สัมพันธ์กับความเชื่อและค่านิยมด้านการยกย่องชนชั้นกษัตริย์ว่า คือผู้มีบุญบารมี โดย
แสดงจากสัตว์ที่ถือว่ายิ่งใหญ่และสง่างาม ได้แก่ ม้าและช้างที่เป็นพาหนะในการเดินทาง
และทำศึก เช่น พระลอทรงช้างเป็นพาหนะในการเดินทางไปเมืองสรอง “บัดถึงเกยบมินาน
ขุนช้างชายควายขับ ประทับเทียบเกยแก้ว ทรงคอคชสารแล้ว เคลื่อนแคล้วพลพุนท์”

(Fine Arts Department, 1997, p. 424) โดยมีกระบวนทัพม้าอันยิ่งใหญ่ติดตาม “*อัครชาติลินธพ แลเลิศลพแผ่นผยอง ลองเชิงร้องแครงครืน สู้ศึกยืนบมิพ่าย*” (Fine Arts Department, 1997, p. 445) ช้างและม้าล้วนเสริมความยิ่งใหญ่ของพระลอในฐานะกษัตริย์ ทั้งยังแสดงถึงความสามารถด้านการทรงช้างและทรงม้าของกษัตริย์อีกด้วย

ด้านความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และค่านิยมเคารพบนอบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กำกับธรรมชาตินั้น แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัด ดังกรณีปู่เจ้าสมิงพราย กล่าวกับพระเพื่อนพระแพง เพื่อปฏิเสธสินบนว่า “*เรานี้เราเทพเจ้า จอมผา ไส้หนา เขาใส่สมญาเรา ปู่เจ้า*” (Fine Arts Department, 1997, p. 404) ปู่เจ้าสมิงพรายคือเทพแห่งป่าเขามิหน้าที่ดูแลควบคุมทุกสรรพสิ่งในไพร่พฤกษา จึงย่อมมีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาล “*ชว่าให้ตายก็ตายทันเห็น ธ ว่าให้เป็นก็เป็นทันใจ จะลองใครใครก็มา จะหาใครใครก็บออยู่ จะไปสู่อ่านไส้*” (Fine Arts Department, 1997, p. 395) ด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติและมนุษย์ทั่วไปทุกคนจึงเกิดความยำเกรงและเคารพบนอบ ดังที่พระเพื่อนพระแพงตั้งเตียงทองและเครื่องบูชาด้วย “*สรรพของหอมหาได้ สรรพดอกไม้หาถ้วน ล้วนแก้วต่างข้าวตอก ช่อดอกไม้เงินทอง ของกินสรรพอาหาร*” (Fine Arts Department, 1997, pp. 401-402) การบ่าวงบูชาด้วยดอกไม้ เครื่องหอม รวมทั้งอาหารดังกล่าวนี้ เพราะพระเพื่อนพระแพงปรารถนาให้เทพเจ้าพึงใจ และให้พรตามปรารถนา

ปู่เจ้า ใช้อำนาจเวทมนตร์ควบคุมเทพ ปีศาจ สัตว์ และต้นไม้ในการทำเสน่ห์พระลอถึงสามครั้ง คือ ครั้งแรกใช้ต้น “*ยางใหญ่ได้เจ็ดอ้อม*” เพื่อ “*ปู่ครั้นยางยีนคำปู่ ... เอาลูกลมปักปลายยาง วางมือบัดเดียวตาย ปลายไม้ผายย่น ใบไม้ผ่นยย้าย คล้ายลูกตรงตระบัด ลมพัดลูกลมผ่น กลก้งหันคคว้าง ลอบพิตรเจ้าช้าง ปั่นเพี้ยลมผ่นๆ*” (Fine Arts Department, 1997, p. 405) ครั้งที่สองปู่เพิ่มแรงมนตร์โดยใช้ “*แล้วปู่เป่าตะเคียนใหญ่ เก้าอ้อมไซ้สามาญ ปลายไม้กรานกัมลง*” (Fine Arts Department, 1997, p. 408) ครั้งที่สามปู่เรียกทั้งเทวดาที่สถิตในธรรมชาติทุกอย่าง รวมทั้งอมนุษย์และภูติผีปิศาจ ซึ่งล้วนมีอิทธิฤทธิ์ “*ตัวขุนให้ขี่ช้าง บ้างขี่เสือขี่สิงห์ บ้างขี่หมีขี่หมู บ้างขี่งูขี่เงือก ขี่ม้าเผือกผ่นผาย บ้างขี่ควายขี่แรด*” (Fine Arts Department, 1997, p. 410) เมื่อเหล่าทัพเทพทัพปิศาจของปู่เจ้ารบชนะทวยเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมืองสรอง และเข้าครอบครองเมืองแล้ว “*ปู่จึงใช้สลาเหิน แลนา เดินเวหาไปสู่ แลนา ตกลงอยู่ระคน แลนา บนหมากเสวยท่านไต้ แลนา*” (Fine Arts Department, 1997, p. 413) แม้ครั้งที่สามจะทำเสน่ห์สำเร็จ แต่พระลอยังเดินทางไม่ถึงเมืองสรอง ปู่เจ้าจึงใช้สิ่งเหนือธรรมชาติกำกับ

ธรรมชาติ “ปุ๊กใช้ฝีลิงแก่ไก่” (Fine Arts Department, 1997, p. 440) เพื่อลวงและเร่งให้พระลอเดินทางถึงเมื่อสรองเร็วขึ้น การทำเสน่ห์ของปู่เจ้าแสดงถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติที่ทรงพลังในการควบคุมจิตใจ อารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความปรารถนาทางเพศรส

เหตุการณ์ดังกล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ปู่เจ้าควบคุมได้ทั้งพืช สัตว์ มนุษย์ เทวดา ภูติผีปิศาจและอมนุษย์ให้กระทำตามคำสั่ง ฉะนั้น จึงเป็นที่ประจักษ์ว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถควบคุมธรรมชาติ และกำกับจิตใจอารมณ์ของมนุษย์ได้

ลิลิตพระลอ ยังแสดงถึงความเชื่อจากการเสี่ยงทาย โดยพระลอใช้น้ำเพื่อเสี่ยงทายว่าจะเกิดเหตุการณ์ดีหรือร้ายในอนาคต อันถือเป็นลางบอกเหตุล่วงหน้าประการหนึ่ง ดังที่ตอนพระลอหลงแพข้ามแม่น้ำกาหลง พระองค์ลี้ภัยว่าจะกลับไปเมืองสรองหรือมุ่งไปเมืองสรอง จึงเสี่ยงน้ำว่า

“ผิวกูจะคลาไคล น้ำจูงเวียนวนแม่ “ครั้นวางพระโอรสู่น้ำ เห็นแก่ตาแดงกล	บ รอด คีนนา รอดไล่จิงไหล” และ เวียนวน อยู่ंना เสียดย้อม”
---	---

(Fine Arts Department, 1997, p. 437)

ปรากฏการณ์ของกระแสน้ำที่ไหลวนเชี่ยวและมีสีแดงเหมือนสีเลือดสื่อว่าหากพระลอไปเมืองสรองพระลอจะต้องเสียชีวิต แม้พระลอมจะหวั่นไหว แต่ด้วยขัตติยะมานะ ประกอบกับถูกแรงมนตร์เสน่ห์ครอบงำ พระองค์จึงจำต้องเดินทางไปเมืองสรองต่อไป

นอกจากใช้ธรรมชาติเสี่ยงทายเพื่อทำนายเหตุร้ายดีในอนาคตแล้ว ธรรมชาติที่ปรากฏในความฝันก็เป็นลางบอกถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย ดังที่พระลอฝันว่า

หัตถ์ขวาฝันเคล้นดอก กรกอดดอกจงกล	โกลม ฝ่ายซ้าย
-------------------------------------	------------------

(Fine Arts Department, 1997, p. 447)

ในขณะที่เดียวกันพระเพื่อนพระแพงก็ฝันว่า

ฝันว่าสุริเยศท้าว
เป็นปิ่นปักเกศา

เสด็จมา
กิ่งเกล้า

(Fine Arts Department, 1997, p. 450)

ธรรมชาติจากความฝันที่เป็นสัญลักษณ์ว่าหญิงชายจะได้ประสบและสมรักนั้น เห็นได้จากนายแก้วนายขวัญทำนายฝันว่า พระลอจะได้พบกับพระเพื่อนพระแพง ดอกบัวทั้งบัวหลวงและบัวสายเป็นสัญลักษณ์แทนผู้หญิง ส่วนนางรื่นนางโรยทำนายฝันของพระเพื่อนพระแพงว่าจะได้พบกับพระลอ เพราะดวงอาทิตย์เป็นสัญลักษณ์แทนผู้ชายที่มีพลังอำนาจและสูงศักดิ์ ส่วนศิระษะนั้นถือเป็นส่วนที่สูงที่สุดของร่างกาย

2.3 ไพรพฤษากับบริบททางสังคม ในลิลิตพระลอ กวีใช้ธรรมชาติแสดงถึงเพศสภาพของสตรีซึ่งด้านหนึ่ง คือการขลาดกลัวเมื่อต้องเข้าป่าเขา ดังเช่น อารมณ์ความรู้สึกของนางรื่นนางโรย เมื่อขึ้นช้างเดินทางไปพบปู่เจ้าสามฝั่งพรายที่สถิตเขาเขียว ในระหว่างทางสองนางตกใจและหวาดกลัวสัตว์ร้ายนานาชนิด “เอ็นดูสองนางตกใจกลัว รร่วหัวกลั่น ลั่นทีกททาว สรวตามหอมผะผัว เห็นแนวน้ำบางบึง ชรทิกธารห้วยหนอง จระเข้มองแฝงฝั่ง สรพรงหัวขึ้นขวกไขว่ ช้างน้ำไล่แทงเงา เจือกเอาคนได้น้ำ กล่าตากระเหลือก กระเกลือกกลอกตากลม ผมกระหวัดจำตาย” (Fine Arts Department, 1997, p. 398) หรือพระนางลักษณวดีทูลทัดทานพระลอไม่ให้เดินทางไปเมื่อสองก็อ้างถึงความน่ากลัวของป่าไว้ตอนหนึ่งว่า “ทางไกลเปลี่ยวสัตว์ร้าย ผีคะนองหลอนคล้าย ทำเลห์ให้เห็นตัว ฯ” (Fine Arts Department, 1997, p. 422) ความรู้สึกและทัศนคติของสตรีที่มีต่อป่าเขาและสรรพสิ่งในป่าเขา สื่อให้เห็นถึงความเป็นหญิงที่ถูกกำหนดให้อยู่ “กับเหย้าเฝ้ากับเรือน” ดังนั้นป่าที่เป็นพื้นที่นอกบ้านจึงเต็มไปด้วยความน่ากลัว

วรรณคดีเอกเรื่องลิลิตพระลอ เสนออารมณ์รักอันเป็นอารมณ์พื้นฐานของมนุษย์ ทั้งความรักระหว่างบุพการีกับบุตร และความรักระหว่างหญิงชายซึ่งเน้นเรื่องของความสัมพันธ์ทางเพศที่มาจากความรักใคร่และความเสนาหา อันนำมาสู่การสังวาสอันเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ที่วรรณคดีไทยเรียกว่าบทอัศจรรย กวีใช้ธรรมชาติเป็นสิ่งแทนเพศสรีระของชายหญิงและการสังวาส เช่น บทอัศจรรยของสี่พี่เลี้ยง

สนุกบัวซ้อนดอก	บัวพระ ฟีน่า
ปลาซ่อนปลาไล่สระ	ดอกไม้
สลิดโพตะเพียนพะ	กันขึ้น ชมนา
พรวนเพรียกแถมหลังไล่	เหยื่อหย้ามพุ่มพอง

(Fine Arts Department, 1997, 456)

บทอัครวรรยดังกล่าวนี้ กวีใช้ดอกบัวและรูปลักษณะของปลาแทนเพศสรีระของชายหญิง เช่น ปลาสลิด ปลาตะเพียนแทนเพศสรีระของหญิง ปลาซ่อน ปลาเทโพ แทนเพศสรีระของชาย ซึ่งเป็นขนบนิยมอย่างหนึ่งในการประพันธ์วรรณคดีไทย

กวีใช้ธรรมชาติแสดงถึงระดับของอารมณ์พิศวาส หรือความรู้สึกลงทางเพศสรีระที่รุนแรงของพระลอ ดังบทพรรณนา

ดูจ้อสตรีเห็นหัว	แรงเร่งเร่งฤทธิกล้า
เร่งเร่งฤยาเยาว์ ฯ	ดูจสารเมามันบัว
งาไล่แทงวงคว่ำ	อยู่เคล้าคลุกเอา ฯ

(Fine Arts Department, 1997, pp. 473-474)

การเทียบพลังทางเพศของพระลอกับม้าเปลี่ยวและข้างตมกัน สื่อภาวะอารมณ์และการแสดงออกของภาวะพิศวาสที่รุนแรง และขาดสติยับยั้ง ซึ่งอาจตีความได้ว่าเป็นเพราะความลุ่มหลงมัวเมาด้วยแรงกระตุ้นจากมนตร์เสน่ห์และสัญชาตญาณทางเพศของมนุษย์ ภาวะพิศวาสอันรุนแรงของพระลอส่งผลต่อภาวะอารมณ์ของพระเพื่อนพระแพง ผู้อ่อนเยาว์ และอ่อนประสพการณ์ ดังบทพรรณนา

ทินกรกรก่ายเกี้ยว	เมียงบัว
บัวบ้านหุบกลัว	ภูย่า
ภูรีภมรมัว	เมาชราบ บัวนา
ซอนนอกในกลีบกล้า	กลิ้งกลิ้งเกสร

(Fine Arts Department, 1997, p. 475)

บัวแทนหญิงและเพศสรีระของหญิง ส่วนภูรี ภมรแทนชายและเพศสรีระของชาย กวีใช้ธรรมชาติแสดงถึงพลังทางเพศและประสพการณ์ทางเพศของสามกษัตริย์ที่ตรงข้ามกัน ความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างพระลอกับพระเพื่อนพระแพง เป็นความสัมพันธ์แบบลักลอบ

เพราะเป็นรักต้องห้าม หากเปิดเผยจะได้รับอันตราย เนื่องจากสองเมืองเป็นศัตรูกัน

3. ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับกับไพรพฤกษาในวรรณคดีเอกเรื่อง สมุทโฆษคำฉันท์

3.1 ไพรพฤกษากับชีวิตมนุษย์ ด้านรูปลักษณะภายนอกนั้น กวีใช้ธรรมชาติเปรียบรูปลักษณะ และบุคลิกภาพของตัวละคร ดังการพรรณนารูปลักษณะความงามของพระนางพินทุมตีที่พระสมุทโฆษรับรู้จากคำกล่าวขาน ซึ่งกวีพรรณนาไว้อย่างละเอียดโดยเปรียบเทียบ “ประหลาดทางมยุรทอง” ใบหน้า “ดุจจันทร์โสฬสกลา และนะเน่งนะนวลอนงค์” ใบหู “กรรณาคือกลีบกลมโก- มลกามแกลิ่งผง” และเปรียบแขน “กรแก้วอันงามประดุจดั่ง คชวงพระไอยรา” (Fine Arts Department, 2002b, pp. 170-171) ขนหางนกยูงให้ภาพของผมที่สลวยและเงางาม ส่วนพระจันทร์สื่อถึงความนวลกระจ่างของใบหน้า กลีบบัวสื่อถึงความชดช้อยของใบหู และลักษณะของวงข้างให้ภาพของแขนที่อ่อนช้อย ลักษณะของธรรมชาติที่ใช้เปรียบความงามล้วนสื่อถึง ความงดงามที่อ่อนโยนละมุนละไม ซึ่งเป็นขนบนิยมการเปรียบความงามนางอันเป็นที่รักทั้งมนุษย์และอมมนุษย์ เช่น ตอนพระสมุทโฆษจนถึงพระนางสุรสุดาว่า “คติจรจรรัสว่างไส คล้ายเห็นท้าวไท ว่าพัคตร์สุรสุดา” (Fine Arts Department, 2002b, p. 159) และธรรณภูมิซึ่งเป็นวิยาศรรควญถึงชายา โดยพรรณนาความงามก็เป็นขนบนิยมเช่นเดียวกับเมื่อชมความงามพระนางพินทุมตี แต่จะมีรายละเอียดเพิ่ม คือ ชมตา “คิดพระเนตรคือนิลนิลอุบลอันบาน” กลิ่นแก้ม “คิดกลิ่นแก้มรสคนะกลบุษปอันขาม” น้ำเสียง “คิดสุรเสียงคือสำเนียงกฤณาลนิตยอันไพ- เราะหฤไกลกรร- ณเรียม” ความงามของคอ คางและอก “คอคือค่อมฤคคางก็คือคางสีธรรมนิยม ทรวงสมรคคิเทียม อนงค์” (Fine Arts Department, 2002b, p. 227) ความงามของชายาของธรรณภูมิ สื่อถึงความงามที่ชวนพิศให้พิจารณาทุกส่วน ซึ่งงามพร้อมทั้งใบหน้า ดวงตา อกคอ คาง และน้ำเสียงที่ไพเราะ กลิ่นแก้มที่หอมเหมือนดอกไม้

ด้านความสัมพันธ์ของธรรมชาติภายในของมนุษย์กับธรรมชาติรอบตัวนั้น ในสมุทโฆษคำฉันท์จะแสดงถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับธรรมชาติมนุษย์ กล่าวคือ ความงามของไพรพฤกษาโน้มอำนาจมาให้ตัวละครเศร้าหรือรื่นรมย์ตาม ดังตอนที่พระสมุทโฆษประทับแรมในไพร เมื่อพระสมุทโฆษเห็นนกเกล้าคลอกันก็รู้สึกเปล่าเปลี่ยวและคิดถึงนางสุรสุดา

พระแลคณานก
ใจจงพธุสวาร -

และตระดกมนมรรษ
คและท้าววังเวงใจ

(Fine Arts Department, 2002b, p. 151)

อย่างไรก็ตามความงามของธรรมชาติก็ให้ความรื่นรมย์แก่ตัวละครด้วยเช่นกัน ดัง การพรรณนาภาพนกหลากชนิด “นานานกพรรณอันมี มาสรมสระศรี แลจ็บสตรชสรลอน ... ร้องร้องก้องเสียงสวานสม ดุจดุริยรม สรรเสริญสระศรีบมิลลา” (Fine Arts Department, 2002b, p. 153) ภาพอิริยาบถและเสียงร้องของนกที่ไพเราะได้ส่งผลให้พระสมุทโรโฆษัฐีก รื่นเรียงตาม

ในยามที่พระนางพินทุมดีพราจากพระสมุทโรโฆษและต้องเดินป่าคนเดียว เมื่อพระนางเห็นธรรมชาติรอบตัวก็ยิ่งโศกเศร้า เพราะทำให้หวนระลึกถึงความสุขที่เคยอยู่ ร่วมกัน โดยกวีใช้ชื่อของต้นไม้ที่สื่อถึงความทุกข์จากการพลัดพรากมาเชื่อมโยงกับความ เศร้าหมองของพระนางพินทุมดี

สละไหล่ดั่งโคลสละบาราสา ยุคลบาทนราบาล
ระกำากอกีส้อกลบันดาล อูระซู้ระกำาทรวง

(Fine Arts Department, 2002b, p. 257)

เมื่อยามมนุษย์รู้สึกเปล่าเปลี่ยว ธรรมชาติคือที่พึ่งทางใจ ดังที่นางพินทุมดีครวญ โดยฝากธรรมชาติให้ตามหาพระสมุทโรโฆษว่า “ไภ่ฟ้าวานห้วยฟ้า สืบเสาะหานราบาล มิ่งพ้องพึ่งพบพาน บพิตรด้วยช่วยเอ็นดู” (Fine Arts Department, 2000b, p. 260) การคร่ำครวญทำนองนिरासนี้ สื่อว่าธรรมชาติทำให้คลายเหงา และคลายความโดดเดี่ยว ฉะนั้นอดีตอันแสนสุขและธรรมชาติ คือเพื่อนในยามทุกข์ในปัจจุบัน จึงก่อให้เกิดความหวัง ว่าจะได้สมหวัง

3.2 ไพรพฤชากับบริบททางวัฒนธรรม ในด้านปัจจัยสี่ในสมุทโรโฆษ

คำฉันท์ ปรากฏในหลายเหตุการณ์ เช่น เมื่อพระสมุทโรโฆษและพระนางพินทุมดีต้องระหกร ะเห็นเดินป่า เพราะถูกวิทยากรลักพระขรรค์วิเศษไป ตัวละครทั้งสองได้อาศัยธรรมชาติ เป็นปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต เป็นทั้งอาหาร “เก็บผลพฤช่าป็น กั้นแปนโภชนพอโหดระหิว” และ เป็นที่อยู่หลับนอน “นอนไพรใบพฤช่าดาด ประเลห์ลาดบรรจฐรณ์สถาน” และให้ความ

รีนรมย์ “*ซื้องสัตว์สำเนียง คือเสียงพาทยกาหล*” (Fine Arts Department, 2002, p. 252) จากเหตุการณ์นี้ สื่ให้เห็นว่าธรรมชาติเื้อต่อการดำรงชีวิตแก่มุขย์

สำหรับความเชื่อกับธรรมชาติในสมุทรโฆษคำฉันท์นั้น พบความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ ดังปรากฏในเหตุการณ์เมื่อพระสมุทรโฆษและพระนางพินทุมดี ได้รับพระขรรค์วิเศษจากวิทยาธรณากิมุข ทั้งสองเสด็จประพาสป่าหิมพานต์ที่มีความสวยงามและความกว้างใหญ่ ประกอบด้วยสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งภูเขา สระ เหล่านก สรรพสัตว์ พรรณไม้และหมู่กีนกรินรี มวลหมู่กึ่งหอยปูปลา ในสระอโศกตาด ดั่งบทพรรณนาว่า

กึ่งกึ่งกุ่มภิลมกรกระฉ่อนชลก็ว้าย

กตกาและกริมกราย

กระดรับ

กระลุมพุกดุกเดียรดาชสลาดสลิดสลับ

หลดไหลลงเลนลับ

อนนต

(Fine Arts Department, 2002b, p. 233)

สัตว์น้ำที่พบโดยทั่วไปในโลกมนุษย์ และปลาอานนทที่พบในป่าหิมพานต์ซึ่งปรากฏตามความเชื่อทางศาสนานั้น สื่ถึงการอยู่ร่วมกันของทุกสรรพสิ่งที่ไร้เขตแดนแห่งความแปลกแยก

ด้านค่านิยมนั้น ในพระราชวังนอกจากมีอุทยานดอกไม้แล้ว ธรรมชาติที่หอมล้อมเมืองแสดงถึงความยิ่งใหญ่และบารมีของบ้านเมืองกษัตริย์ ดังเช่น การพรรณนาความยิ่งใหญ่ของเมืองรมยบุรีที่มีแม่น้ำ “*เจ็ดชั้นพระไชยสิน- ุธอจินตเรื่องเวียง ชลชะระลวะเนียร*” และภูเขา “*เจ็ดชั้นกำแพงไชย คิริรัตนเลขา อ้อมล้อมคือภูผา บริภันท์ทรรกง*” (Fine Arts Department, 2002b, p. 117) เมืองมีลำน้ำและภูเขาเป็นปราการป้องกันเมืองจากศัตรูอย่างละเอียดชั้นนั้น แสดงว่าธรรมชาติเสริมสร้างความแข็งแกร่งมั่นคงและยิ่งใหญ่ของเมืองและกษัตริย์ผู้ครองเมือง

ในสมุทรโฆษคำฉันท์ แสดงถึงความสัมพันธ์ของน้ำกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ด้านความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร ดังปรากฏใน “*พิ้อาสยุช*” การแข่งเรือในเดือน 11 เพื่อเป็นการเสี่ยงทายด้านน้ำกับการเกษตรกรรม การกินอยู่ ดังปรากฏในตอนเบิกโรง 7 เล่นแข่งเรือพระที่นั่งเสี่ยงทายในเดือน 11 ว่า

ดลเดือนอาสยขุพิธิ	เปนอุสภศรี
สรนุกนิเรียบเรือชา	
ซ้ายไกรสรหมขมิมา	ฝ่ายเบื้องข้างขวา
สมรรถไชยเจียรไกร	

(Fine Arts Department, 2002b, p. 131)

บทร้อยกรองข้างต้น นอกจากแสดงให้เห็นความสำคัญของน้ำในการประกอบพิธีกรรมแล้ว ยังเห็นบทบาทสถานภาพของชายหญิงที่ต่างกัน โดยแสดงจากตำแหน่งของเรือของกษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดจะอยู่ด้านขวา ส่วนตำแหน่งของมเหสีซึ่งมีอำนาจรองลงมาจะอยู่ด้านซ้าย

นอกจากนี้ก็ยังใช้ธรรมชาติเพื่อแสดงถึงค่านิยมและความเชื่อในบุญบารมีของกษัตริย์ ดังเหตุการณ์เมื่อพระสมุทโรฆะยกโลหธนูสำเร็จ พร้อมทั้งแสดงแสนยานุภาพทางการรบ เหล่าทวยเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างก็ “หว่านบุษบาสุวรรณคู้บูชา นฤปราชนราธิเบศร์ทั้งหลายสยบเสยง” (Fine Arts Department, 2002b, p. 186) การโปรยดอกไม้สวรรค์ซึ่งมีกลิ่นหอมนี้ นอกจากสื่อถึงความสุข และเป็นการแสดงความยินดีของทวยเทพกับชัยชนะของพระสมุทโรฆะแล้ว ยังสื่อถึงบารมีของพระสมุทโรฆะอีกด้วย

บุญบารมีของพระสมุทโรฆะยังพบจากธรรมชาติที่ยำเริงพระสมุทโรฆะ เมื่อครั้งเสด็จไพร่ไปคล้องช้างว่า “เนื้อเปื้อตงใจไกรสร กลัวแสนยากกร แลหาคุหาอไครย” (Fine Arts Department, 2002b, p. 137) แสดงให้เห็นภาพของสัตว์น้อยสัตว์ใหญ่ แม้แต่สัตว์ที่กล้าหาญอย่างราชสีห์ก็ยังต้องหาที่กำบัง ภาพการหลบภัยของสัตว์ต่าง ๆ แสดงถึงความหวาดระแวงด้วยเกรงอำนาจบารมีของพระสมุทโรฆะที่เปรียบได้กับ “คือระลอกในมหาสมุทรเคลื่อนคลาฟอง” บารมีของพระสมุทโรฆะยังแผ่ขยายไปถึงท้าวทุมราชกษัตริย์กินนร ผู้เป็นอมมนุษย์ในป่าหิมพานต์ ได้ยินดียกเมืองและสมบัติให้พระสมุทโรฆะครอบครอง ดังความว่า

เปนปิ่นกินนรเทพย์	สุขเสพย์สุวรรณยา
ผ่านภูวमार	ทิวัญราชศิริภิมรมย์

(Fine Arts Department, 2002b, p. 239)

ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็เคารพนบต่อธรรมชาติ ดังเห็นได้จากพิธีกรรมการคล้องช้างนั้น หมอช้างต้องทำพิธีเบิกไพร “เข้าโอบเอาไม้มันหมาย มนต์สังวัชยา

ก็สร้างสรรค์เจริญพฤษชา” (Fine Arts Department, 2002b, pp. 141) และเมื่อเสร็จพิธีก็ลาไพร ว่า “ลาไพรแล้วพระลีลา ยังเดิมพฤษชา พิเศษต้นตูมงาม” (Fine Arts Department, 2002b, p. 146) พิธีเบิกไพรและลาไพรแสดงถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตในธรรมชาติและเพื่อช่วยเสริมมงคลในพิธีคล้องช้างให้สำเร็จ การบ่นอบธรรมชาติยังพบได้เมื่อพระสมุทโรโฆษประทับแรมในป่า พระองค์ได้ทำพิธีบวงสรวงพระโพธิ์ เพื่อบอกกล่าวและเพื่อความป็นสิริมงคล ดังนี้

ร่องรองขวาลาสบสถาน เทียนทองธงมาล -
 ยท้าวธดั่งบูชา
 เทพารักษ์อันรักษา ไม้โพธิ์โสภา
 ที่ท้าวธอ้างอาไศรย

(Fine Arts Department, 2002b, p. 158)

ช้างและม้า เป็นสัตว์ที่เสริมบารมีกษัตริย์ ช้างคือสัญลักษณ์ของอำนาจและความยิ่งใหญ่ จึงนิยมใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง ดังปรากฏจากการพรรณนาขบวนเสด็จประพาสป่าของพระสมุทโรโฆษที่มีทั้ง “หัยรถคชแสนเสนา กุญชรงอนงา” และ “ม้าแมนแสนพหเหลือหลาย เทียมแก้วแพรพราย” (Fine Arts Department, 2002b, p. 135) นอกจากนี้ ช้างยังแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่า ดังที่พรรณ “ทูลสารสารไพรมากมี เนืองในพนาลีแลลสมรสกอสบสถาน” (Fine Arts Department, 2002b, p. 132) ช้างซึ่งเป็นสัตว์ป่าขนาดใหญ่อันทรงพลัง แต่พระสมุทโรโฆษก็สามารถ “ท้าวทวยบาครัดขัดที่ เดียวต้องหัตถ์ถิแลตรุตระเนตรบมิลลา” (Fine Arts Department, 2002b, p. 145) พิธีคล้องช้างของพระสมุทโรโฆษ แสดงถึงความปรีชาสามารถในการกำราบสัตว์อันทรงพลังและความเชี่ยวชาญในการคล้องช้าง ซึ่งนับเป็นบารมีอย่างหนึ่งของกษัตริย์

3.3 ไพรพฤษชากับบริบททางสังคม ในสมุทโรโฆษคำฉันท์ ปรากฏเหตุการณ์ที่สื่อถึงสถานภาพทางเพศที่แตกต่างกันของชายหญิง ในขณะที่ป่าคือที่พักผ่อนของชาย ดังปรากฏในบทพรรณนาเมื่อพระสมุทโรโฆษยินดีที่จะเสด็จป่าเพื่อคล้องช้าง เพราะ “หวังเสด็จเสวยสุขพนรมย์ ชมไพรชมพนม แลจงสำราญสะคลีย์” (Fine Arts Department, 2002b, p. 133) นอกจากนี้ป่าเป็นที่แสดงให้เห็นความกล้าหาญของชาย เห็นได้จากพระสมุทโรโฆษเดินป่าโดยไม่หวาดหวั่น แต่ในทางตรงข้าม ปากลับเป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับ

หญิง ดังที่พระสมุทโรดม ปรามพระสุรสุตาไม่ให้เสด็จเข้าป่าด้วย เพราะ

ป่าดงยรรยงด้วยคณฑุต	พฤษภในนพวงไพโร
เสื่อสาสรสรโสรสรพและไกร	สรร้องสำเทินสาร
แรดควายคณานิกรสุ -	กรมฤคสิงคาล
ร้องก้องกำธรพนพนาน -	ตรดาลตระดกใจ

(Fine Arts Department, 2002b, p. 134)

การพรรณนาภาพของภูติผีปีศาจและสัตว์ร้ายล้วนสร้างอารมณ์ความรู้สึกหวาดกลัวนั้น นอกจากจะแบ่งเขตแดนบทบาทสถานภาพของหญิงให้อยู่เพียงในรั้วในวังแล้วยังแสดงให้เห็นว่าหญิงเป็นผู้อ่อนแอ จึงไม่ควรผจญกับความลำบากและอันตรายในป่า

สำหรับธรรมชาติกับด้านเพศวิถีนั้น ปรากฏในบทอัครจริยระหว่างพระสมุทโรดมกับพระนางพินทุมตี “*นาภีแนบนภิมิล ทรวงแนบชิตชน บรรทับและเปียดบัวศรี*” (Fine Arts Department, 2002b, p. 164) บัวศรี แทนผู้หญิงและเพศสรีระของหญิง รสเสน่ห์หาจำหลักในจิตของสองกษัตริย์ จึงนำพาความเศร้าและฉวิหาเมื่อพรากรจากกัน

4. ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับกับไพรพฤษภในวรรณคดีเอกเรื่อง เสื่อโคคำฉันท

4.1 **ไพรพฤษภกับชีวิตมนุษย์** ในด้านรูปลักษณะภายนอกของมนุษย์ วรรณคดีเอกเรื่อง เสื่อโคคำฉันทปรากฏการพรรณนารูปลักษณะอันงดงามของพหลวิชัยและ คาวีจากมุมมองเหล่าเสนาเมืองจันทบูรว่า “*จึงพบสองสวัสดิโสมฉาย กล้องแก้งกลกาลาย คือสุริยจันทรสถิตย์*” (Fine Arts Department, 2002b, p. 337) หรือ เมื่อท้าวมคธพบ พหลวิชัยกับคาวี ว่า

เห็นสองตไนยไวย	วรภักตรคือแ
ขัดแข่งศศิแวง	मुखเปรมอันสโต

(Fine Arts Department, 2002b, p. 339)

นอกจากการเปรียบเทียบความงามของชายกับดวงจันทร์แล้ว ยังใช้พระจันทร์มาเปรียบกับความงามของหญิงเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความงามของใบหน้า ดังความ

งามของใบหน้าจันทร์ที่ “งามเงื่อนแจ่มจันทร์” (Fine Arts Department, 2002b, p. 363) หรือ ใบหน้าของสุรสุดา “เปรมปรีติเหมือนหมาย ศศิแจ่มในเวหา” (Fine Arts Department, 2002b, p. 342) คุณลักษณะของดวงจันทร์คือแสงที่นวลกระจ่าง ดังนั้นดวงจันทร์จึงสื่อถึงความงามของใบหน้าที่นวลและแจ่มใส

นอกจากนี้ กวียังพรรณนาความงามส่วนอื่น ๆ ของหญิง โดยเปรียบกับธรรมชาติ คือ แขนที่อ่อนช้อย “เมื่อทอดพระกรกราย คือดั่งวงไอยรา” (Fine Arts Department, 2002b, p. 343) หรือกลิ่นผมของจันทร์ที่ “กลิ่นเกลี้ยงสุคนธา ทิพย์รสยั้งยง กว่ากลิ่นกระบอกบง กชเกษเอาใจ” (Fine Arts Department, 2002b, p. 351) นั่นคือ กลิ่นผมของจันทร์ที่หอมกว่าดอกบัว

ส่วนความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับอารมณ์จิตใจของมนุษย์ พบในตอนที่พหลวิชัยและควาเดินป่า เพื่อแสวงหาเมืองครอง ระหว่างทางพบพรรณไม้ พรรณนก ดังบทพรรณนาว่า

สองส่วลัดิสุนทร	วรทวดกระษัตริย์
เมิลไม้พิมลมี	มโนนารถชื่นชม
ชมพรรณปักษา	วิหารารามย์
สองส่วลัดิดูดม	กิลิลาศไชยชาย

(Fine Arts Department, 2002b, p. 332)

พรรณไม้และพรรณนกที่สวยงาม และมีชีวิตชีวา ส่งผลให้พหลวิชัยและความีอารมณ์รื่นเริงตาม แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติสามารถโน้มนำอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ให้สุข รื่นรมย์ หรือทุกข์โศกได้

4.2 ไพรพฤษกษากับบริบททางวัฒนธรรม เช่นเดียวกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ สมุทรโฆษคำฉันท์ กวีบรรยายภาพของข้างและม้าที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ ดัง การพรรณนาเมืองพัทพไธยที่มีกษัตริย์ศกุนิครองเมืองว่า “ข้างม้ารีฟลอรรัตน์ นาเนกสามรรถ ด้วยหมู่พหลโยธา” (Fine Arts Department, 2002b, p. 351) ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าข้างและม้าคือเครื่องบงบอกเกียรติยศของกษัตริย์

ธรรมชาติกับความเชื่อในวรรณคดีเอกเรื่อง เสือโคคำฉันท์ แสดงจากการที่ตัวละครใช้ดอกบัวในการตั้งจิตอธิษฐานเพื่อเสี่ยงตาย เพราะมีความเชื่อเรื่องคุณงามความดี

จะช่วยส่งพลังให้รู้ว่าเกิดเหตุร้าย ดังที่พหลวิชัยและคาวีเสี่ยงดอกบัวเพื่อบอกเหตุร้ายดีของทั้งสองไว้ว่าหาก “บัวดอกหนึ่งไซ้ พักจกเอาไว้ ถ้าเจ้ามีทุกข์ ชุกช่องเคื่องซัง เที่ยวแห่งหายรัง รคเร้าอ้อบาย ถ้าเจ้าเสวยสวัสดิ์ จงดอกบัวปัทม์ สดอยอยู่อย่าคลาย กลิ่นเกลี้ยงเสาวคนธ์ นมุลเปรมปราย ดอกหนึ่งเจ้าหมาย รู้ข่าวพैया” (Fine Arts Department, 2002b, pp. 344-345) การเสี่ยงดอกบัวใช้ลักษณะของความสดแทนความสุขและความเที่ยวเฉาแทนเคราะห์กรรม เพื่อเป็นการบอกเหตุที่จะเกิดกับอีกบุคคลหนึ่ง

สำหรับความสัมพันธ์ของน้ำกับสรรพสิ่งนั้น นอกจากมนุษย์จะใช้สำหรับอุปโภคและบริโภคแล้ว น้ำยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำทั่วไปและอมมนุษย์ ดังเช่นยักษ์อุทกอมมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในน้ำ ยักษ์อุทกดูร้าย จับมนุษย์ในเมืองจันทบุรีกินเป็นอาหาร แต่ในที่สุดคาวีมนุษย์ก็สามารถชนะ “พอนพื้นพาดขาดคอยักษ์ ด้วยเดชอนรรฆ แห่งผู้ลิตธิอวยพระพร” (Fine Arts Department, 2002b, p. 335) ความสามารถในการฆ่าอมมนุษย์และสัตว์ที่มีรูปร่างและพลังเหนือกว่าที่อาศัยอยู่ในน้ำ แสดงให้เห็นความเก่งกล้าและแสดงถึงบารมีของคาวี แม้มนุษย์จะเกรงกลัวธรรมชาติ สัตว์และอมมนุษย์ที่มีพลังเหนือกว่า แต่ท้ายสุดมนุษย์ก็สามารถชนะได้

นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญที่แสดงถึงค่านิยมและความเชื่อเรื่องน้ำกับพิธีกรรมอันเป็นสิริมงคล ดังที่มालาทาสีลวงพระคาวีให้ทำพิธี “ราชประเวณี ขึ้นเกยไชยศรี มุรธาสรณาน” (Fine Arts Department, 2002b, p. 357) การอาบน้ำผสมด้วยดอกไม้หอมเป็นค่านิยมที่สืบสานประเพณีกันมานานโดยเชื่อว่าเสริมสิริมงคลในการครองราชย์ของกษัตริย์และปรากฏเกียรติยศเกรียงไกร ประการสำคัญการสงรมุรธาภิเษก เป็นขั้นตอนหนึ่งของพิธีบรมราชาภิเษก เพื่อการเสด็จขึ้นครองราชย์โดยสมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์ (Fine Arts Department, 1975) ดังนั้นจึงเป็นมูลเหตุให้คาวีหลงกลมालาทาสีได้โดยง่าย

เมื่อมालาเฝ้าพระขรรค์ของคาวี บัวเสี่ยงทาย “ก็เที่ยวแห่งอ้อบายหายศรี” พหลวิชัยได้ช่วยเหลือ โดยใช้ “สร้างด้วยชลจันทน์ ชำระมลทิน” (Fine Arts Department, 2002b, p. 361) อานุภาพของน้ำผสมดอกไม้หอมยังชำระสิ่งชั่วร้าย และเป็นยาวิเศษช่วยชุบหัวใจในพระขรรค์ของคาวีให้คืนมา

4.3 ไพรพุกขากับบริบททางสังคม ในสื่อโคคำฉันทปรากฏด้านเพศวิถีโดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเพศในบทอัศจรรย์ระหว่างคาวีกับจันทร์ “ทันที่ขึ้นชมบุษบง กชกามอนงค์ อเนกโยกย้ายาม” (Fine Arts Department, 2002b, p. 355) หรือ

“เซย์ช้อลลอเร ญุกบุษเอมอร เบิกบุษปกำจร แลขจรจรจงใจ” (Fine Arts Department, 2002b, p. 371) กวีใช้บัวและดอกไม้ แทนเพศสรีระของหญิงเช่นเดียวกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น แต่ในวรรณคดีเรื่องเสื่อโคคำฉันทน์ ยังเน้นถึงกลิ่นหอมของดอกไม้เปรียบกับความอัศจรรย์ของความพิศواسระระหว่างชายหญิง

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของไพรพทุกษากับวิถีชีวิตในวรรณคดีเอกสมัยอยุธยาทั้ง 4 เรื่อง พบว่าธรรมชาติเอื้อประโยชน์ต่อวิถีการดำเนินชีวิต ส่วนด้านวรรณศิลป์ กวีได้นำธรรมชาติมาสื่อในรูปของภาพพจน์ เพื่อแสดงถึงธรรมชาติของมนุษย์ ตลอดจนค่านิยม ความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม ซึ่งสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้คือ

1. ไพรพทุกษากับชีวิตมนุษย์ กวีใช้ธรรมชาติสื่อถึงมนุษย์ใน 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คือความสัมพันธ์ด้านคุณลักษณะของธรรมชาติกับรูปลักษณ์ภายนอกของมนุษย์ทั้งความอภิมรย์ และความไม่อภิมรย์ กวีนำธรรมชาติมาเปรียบเพื่อพรรณนาให้เห็นรูปลักษณ์ที่งดงามของตัวละครหญิงและชาย ซึ่งมักเป็นชนชั้นกษัตริย์ แต่เมื่อตัวละครที่เป็นชนชั้นสูงต้องพลัดพรากจากวังไปสู่ป่า และต้องเผชิญกับความลำบาก ซึ่งจะทำให้รูปลักษณ์อันงดงามของตัวละครถูกทำลายไป ตัวอย่างเช่น พระนางผุสดีในวรรณคดีเรื่อง มหาชาติคำหลวง ได้พยายามทัดทานไม่ให้บุตรและหลานออกป่า โดยพรรณนาให้เห็นรูปลักษณ์ที่ไม่งดงามหากบุตรและหลานต้องใช้ชีวิตในป่า อย่างไรก็ตามวรรณคดีทั้ง 4 เรื่อง ต่างมุ่งเน้นด้านความงามของตัวละครเป็นสำคัญ

ลักษณะที่สอง คือความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติภายในของมนุษย์ ได้แก่ อารมณ์ความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ทั้งสุข ทุกข์ เศร้า ในบางครั้งลักษณะธรรมชาติแวดล้อมได้กำหนดอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ และในทำนองเดียวกันอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ของมนุษย์ก็ได้กำหนดลักษณะของธรรมชาติให้ผันแปรตามไปด้วย วรรณคดีเอกทั้ง 4 เรื่อง มุ่งเน้นอารมณ์ความรู้สึกด้านความรักทั้งในฐานะคู่รัก ในฐานะบุพการีกับบุตรหลานและเครือญาติเป็นสำคัญ ซึ่งปรากฏทั้งความสุขจากความรัก และความเศร้าที่เกิดจากการพลัดพรากกับบุคคลอันเป็นที่รัก

2. ไพรพฤทษากับบริบททางวัฒนธรรม วรรณคดีเอกทั้ง 4 เรื่อง สื่อให้เห็นว่าธรรมชาติในป่าเขาและน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากนี้ธรรมชาติยังแสดงถึงความเชื่อและค่านิยมของมนุษย์อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในด้านโชคเคราะห์ กวีใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องแสดงกลางบอกเหตุ ทั้งกลางดีและกลางร้าย ซึ่งมีการแสดงออกใน 3 ลักษณะ ลักษณะแรก จากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่แปรปรวนอย่างฉับพลัน โดยไม่คาดฝัน เช่น มหาชาติคำหลวงในกัณฐมัทธี ลักษณะที่สอง ตัวละครเป็นผู้กำหนดลักษณะของธรรมชาติเพื่อใช้ในการอธิษฐานขอพร หรือในการเสี่ยงทายถึงผลหรือเหตุการณ์ดีร้ายในอนาคต ดังกรณีของพระลอใช้น้ำเสี่ยงทายว่าจะมีชีวิตรอดหรือตายหากเดินทางไปเมืองสรอง พระลอตั้งจิตอธิษฐานด้วยการกำหนดลักษณะของกระแสน้ำในวรรณคดีเอกเรื่องเสื่อโคคำฉันท พหลวิชัยและคาวี ใช้ออกบัวเสี่ยงทายเหตุร้ายหรือดีที่จะเกิดกับอีกคนหนึ่ง โดยกำหนดจากลักษณะของดอกบัว ลักษณะที่สาม การใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องสักการบูชาเพื่อตั้งมั่นไปสู่สิ่งที่ปรารถนาโดยตรง ดังที่ในอดีตชาติของพระนางผุสดีได้ใช้แก่นจันทร์บดสักการบูชาและตั้งจิตอธิษฐานขอให้เกิดเป็นมารดาของพระพุทธเจ้าในอนาคต นอกจากนี้ ธรรมชาติที่ปรากฏในความฝันยังเป็นสัญลักษณ์ของโชคเคราะห์อีกด้วย

ฉากเหตุการณ์ที่พระนางมัทรีคร่ำครวญและค้นหาลูกในป่า ได้แสดงถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ในฐานะแม่ผู้รัก ห่วงแทนและห่วงลูกยิ่งกว่าชีวิตตนเอง จนไม่หวั่นเกรงภัยอันตรายจากสัตว์ร้าย หรือพระลอที่ครวญถึงพระนางบุญเหลือ ในขณะที่พระองค์เดินทางถึงแม่น้ำกาหลง ก็แสดงถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในฐานะลูกที่รักและกตัญญูต่อแม่เช่นกัน

ความเชื่อและค่านิยมด้านสัตว์ที่มีกำลัง ได้แก่ ช้างและม้า ว่าช่วยเสริมบุญบารมีของกษัตริย์ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าธรรมชาติมีความศักดิ์สิทธิ์ และยังเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงมีค่านิยมยกย่องและเคารพธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งในการประกอบพิธีกรรมและการพักผ่อน รวมทั้งการขนาน ค่านิยมอีกประการหนึ่งที่พบ คือการยกย่องบุญหรือการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยสื่อจากปรากฏการณ์อันมหัศจรรย์ของธรรมชาติ บุญบารมีของมนุษย์ ซึ่งเป็นคุณค่าความดีส่งผลให้ธรรมชาติช่วยเหลือเกื้อกูล

3. ไพรพฤทษากับบริบททางสังคม กวีได้แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติเป็นเครื่องสื่อสถานภาพและเพศสภาพของความเป็นชายและความเป็นหญิงที่สังคมกำหนด โดยแสดงออกจากการประพฤติปฏิบัติตนของชายหญิงว่าควรไม่ควรตามกรอบที่สังคมวางไว้

ในด้านสถานภาพทางสังคมนั้น หากชนชั้นกษัตริย์ถูกเนรเทศให้เข้าป่า จะถือเป็นการลดทอนสถานภาพ เพราะต้องใช้ชีวิตช่วยเหลือตนเองเลี้ยงสามีภรรยา โดยยังชีพจากสิ่งที่มีอยู่ในป่าเขาลำเนาไพร ทั้งด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัย ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในวรรณคดีเอกเรื่องมหาชาติคำหลวง

ส่วนด้านเพศสภาพนั้น ธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพของป่า เป็นพื้นที่ที่ใช้แสดงและแบ่งเขตความเป็นชายและหญิง ดังแสดงไว้อย่างเด่นชัดในวรรณคดีเอกเรื่องมหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ และสมุทรโฆษคำฉันท์ ในขณะที่ป่าเป็นพื้นที่น่ากลัวและมีอันตราย ป่าจึงไม่ใช่พื้นที่ของหญิงที่ต้องอยู่แต่ในรั้วของบ้านและวัง แต่ป่ากลับเป็นพื้นที่แสดงถึงคุณสมบัติของชายอย่างหนึ่ง คือ ต้องมีความกล้าหาญไม่หวั่นเกรงต่อภัยอันตรายทั้งจากสัตว์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อหญิงต้องอาศัยอยู่ในป่า การดูแลและการปรนนิบัติสามีและบุตร เพื่ออำนวยความสะดวกสบายทั้งด้านอาหาร และการดำรงชีพอื่น ๆ ก็ยังคงเป็นบทบาทของหญิง

สำหรับด้านเพศวิถีนั้น ปรากฏการใช้ธรรมชาติในการสื่อถึงเพศหญิงเพศชาย และความสัมพันธ์ทางเพศของชายหญิง โดยใช้ธรรมชาติที่สื่อถึงรูปลักษณะของเพศสรีระชายและหญิง นอกจากนี้ยังใช้พรรณนาถึงการสังวาส ตลอดจนภาวะอารมณ์พิศวาสอีกด้วย

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของไพรพฤษภากับวิถีชีวิตในวรรณคดีเอกเรื่องมหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ และเสื่อโคคำฉันท์ มีข้อสังเกตว่า ตัวละครชายเป็นตัวละครที่โดดเด่น โดยปรากฏจากการตั้งชื่อเรื่อง ซึ่งตัวละครชายมักมีรูปร่างงดงาม แต่ในมหาชาติคำหลวงไม่เน้นพรรณนารูปลักษณ์ความงามของพระเวสสันดรตัวละครชาย อาจเป็นเพราะเน้นการบำเพ็ญเพียรบารมีที่ถือเป็นคุณค่าด้านความดีของมนุษย์อย่างหนึ่ง

ในทัศนะของผู้ที่คุ้นเคยกับความสะดวกสุขสบายในวัง จะเห็นว่าการถูกเนรเทศเข้าพื้นที่ป่าซึ่งถือเป็นการลงโทษผู้สูงศักดิ์ ซึ่งในวรรณคดีพุทธศาสนาแสดงถึงการเสวยกรรมของตัวละครผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ดังเช่น พระเวสสันดร และพระสมุทรโฆษ นอกจากนี้ธรรมชาติยังเป็นบททดสอบ บทพิสูจน์ความอดทนของสตรี เช่น พระนางมัทรี เมื่ออยู่ในวัง คือกษัตริย์ผู้มีบิรวารคอยปรนนิบัติดูแลความเป็นอยู่ทุกอย่าง แต่เมื่ออยู่ในเขาวงกต พระนางมัทรี คือภรรยาและมารดาผู้ซึ่งมีหน้าที่ปรนนิบัติสามีและบุตร บทบาทดังกล่าวนี้แสดงถึงพลังแห่งความภักดีของหญิงที่มีต่อสามีและพลังรักที่มีต่อบุตร หรือพระนางพินทุมตีในวรรณคดีเอกเรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์ เมื่อพรากกับสามีผู้นำพาชีวิตพระนางต้องระหกระเหินในป่าอย่างเดียวยาด แต่พระนางมิได้รู้สึกโดดเดี่ยว เพราะมี

ธรรมชาติเป็นเพื่อนจึงทำให้มีความหวังที่จะพบกับสามี

ประการสำคัญ ธรรมชาติยังเป็นตัวกำหนดความตระหนักรู้ในความจริง ดังแสดงอย่างโดดเด่นในวรรณคดีเอกเรื่องมหาชาติคำหลวง ซึ่งแม้จะมีฉากธรรมชาติอันเด่นชัดในกัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์จุลพนและกัณฑ์มหาพนก็ตาม แต่ในกัณฑ์อื่น ๆ กวีก็ได้แทรกธรรมชาติไว้ จึงกล่าวได้ว่าธรรมชาติสัมพันธ์กับการบำเพ็ญเพียรธรรม ทั้งนี้เพราะความสงัดทำให้เกิดความสงบและปัญญาสมาธิ หากมองในมุมว่า ธรรมะ คือ “ความจริง” (Royal Institute, 2003, p. 553) การตระหนักรู้ ย่อมได้จากธรรมชาติ คือ “สิ่งที่เกิดมีและเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสิ่งนั้น ๆ, ภาพภูมิประเทศ. ว. ที่เป็นไปเองโดยมิได้ปรุงแต่ง” (Royal Institute, 2003, p. 554) ฉะนั้นธรรมชาติที่ปราศจากการปรุงแต่งจึงเป็นความรู้ ที่นำไปสู่ความเข้าใจในแก่นสารของสังขธรรม คือ ความเป็นธรรมดา

ในด้านป่าหิมพานต์นั้น มีข้อสังเกตว่า แม้ว่าป่าหิมพานต์ จะแสดงถึงความงดงาม เป็นแหล่งรวมความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ สายธาร และเป็นที่อยู่ของสัตว์ อมนุษย์ต่าง ๆ รวมทั้งมนุษย์แล้ว ทุกสรรพสิ่งในป่าหิมพานต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอมนุษย์ เช่น วิชยารในวรรณคดีเอกเรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์ก็มีธรรมชาติภายใน ได้แก่ ความคิดอารมณ์ความรู้สึก เฉกเช่นเดียวกับมนุษย์ ดังเห็นได้จากธรรมาภิมุขที่โสกเศร้าเพราะพวากับนางอันเป็นที่รักหรือวิชยารชื่อธรรมาบุตรที่ทำร้ายธรรมาภิมุขกับวิชยารที่ลักพระขรรค์วิเศษพระสมุทรโฆษ ก็มีลักษณะธรรมชาติด้านมืดเช่นมนุษย์ทั่วไปเช่นกัน

ในวรรณคดีเรื่องเสื่อโคคำฉันท์ กวีได้สื่อธรรมชาติของมนุษย์กับสัตว์ว่ามีลักษณะร่วมกัน คือ ความหวง ความรัก ความผูกพัน ความกตัญญู ความโกรธแค้น และขาดการยับยั้งชั่งสติ แม้ลูกเสื่อและลูกโคจะนำยกล่องในคุณธรรมความกตัญญูที่มีต่อแม่โค แต่ก็ไม่อาจสรรเสริญได้ เพราะการก่อกมาตุฆาตซึ่งเป็นหนึ่งใน 5 อย่าง ของอนันตริยกรรม คือ “กรรมหนัก, กรรมที่เป็นบาปหนักที่สุด ตัดทางสวรรค์ ตัดทางนิพพาน กรรมที่ให้ผลคือ ความเดือดร้อนไม่เว้นระยะเลย” (Phra Brahmagunabhorn, 2008, p. 486) ดังนั้นการที่ฤๅษีได้ซุบซิบลูกเสื่อและโคเป็นมนุษย์ จึงเป็นการมอบโอกาสในการใช้ธรรมะขัดเกลาจิตใจ ดังความว่า “ขอบเชิงบแผกผลูล มุลมรรคทางธรรม” (Fine Arts Department, 2002b, p. 328)

ลักษณะอันโดดเด่นประการหนึ่งของวรรณคดีทั้ง 4 เรื่อง คือการใช้ธรรมชาติเพื่อแสดงแสนยานุภาพและแสดงถึงอำนาจบารมีของผู้มีบุญ ซึ่งจะเป็นชนชั้นสูงและชนชั้นกษัตริย์ ได้ใช้ความกว้างใหญ่และความแข็งแกร่งของธรรมชาติ เช่นภูเขา แม่น้ำเป็นปราการป้องกันเมือง ประการสำคัญการใช้ช้างและม้า เพื่อเป็นเครื่องเสริมบารมีอย่าง

หนึ่งของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ นั่น เป็นความเชื่อในความยิ่งใหญ่ของพระราชบิดาตามแนวคิดของจักรพรรดิราช ดังที่ Phra Brahmakunabhorn (2008, p. 59) กล่าวถึงพระจักรพรรดิ หรือพระราชบิดาว่าต้องมีฐานะเจ็ดประการประจำพระองค์ในจำนวนนั้น คือ “ข้างแก้ว” และ “ม้าแก้ว” ดังนั้นข้างและม้าจึงแสดงถึงความยิ่งใหญ่แห่งพระราชอำนาจและพระเกียรติยศของกษัตริย์ นอกเหนือไปจากใช้ข้างและม้าเพื่อแสดงแสนยานุภาพด้านการศึกสงครามแล้วสัตว์ทั้งสองชนิดยังใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง ดังที่ปรากฏในตอนที่ตัวละครที่เป็นชนชั้นกษัตริย์เดินป่า

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือน้ำในวรรณคดีสมัยอยุธยาทั้ง 4 เรื่อง นอกจากสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ทั้งในด้านปัจจัยสี่ ด้านความเชื่อ และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แล้วน้ำยังสัมพันธ์กับเพศสภาพอีกด้วย ดังเช่นในวรรณคดีเอกเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ก็กล่าวถึงพระราชพิธีแข่งเรือพระที่นั่งเสี่ยงทายในเดือน 11 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า พิธีแข่งเรือนี้ ปรากฏในกฎหมายเทียบบาล สมัยครั้งกรุงเก่า (กรุงศรีอยุธยา) ว่า

เดือน 11 การอาษุขพิธี มีโหม่งครุ่มช่วยขวาระบามโหระทึก
อินทเรียดินตรี เข้าทรงพระมหามงกุฎราชาบโภาค กลางวันทรงพระ
สุพรรณมาลา เย็นทรงพระมาลาสุกหรั้สะพักชมพู สมเด็จพระอัครมเหสี
พระภรรยาทรงสุวรรณมาลานุ่งแพรลายทองทรงเลื้อ พระอัครชายาทรง
พระมาลารานุ่งแพรดารากรทรงเลื้อ ลูกเธอหลานเธอทรงศรีเกษมย
ทรงเลื้อ พระสนมใส่สนองเกล้าสะพักสองบ่า สมรรถไชยเรือตัน ไกรสร
มุขเรือสมเด็จพระอัครมเหสี สมรรถไชย ไกรสรมุขนั้นเป็นเรือเสี่ยงทาย
ถ้าสมรรถไชยแพ้ไซ้ร้ ข้าวเหลือเกลืออิมสุขเกษมเปรมประชา ถ้าสมรรถ
ไชยชนะไซ้ร้ จะมียุค (Vajirayana, n.d.)

หากพิจารณาตามความข้างต้น เรือสมรรถไชยเป็นเรือพระที่นั่งของพระมหากษัตริย์ และเรือไกรสรมุขเป็นเรือพระที่นั่งของพระอัครมเหสี ซึ่งใช้ในการเสี่ยงทายเกี่ยวกับการเกษตร หากเรือไกรสรมุขชนะ ในปีนั้น ๆ ประชาชนจะอยู่เย็นเป็นสุข เพราะพืชผลอาหารจะอุดมสมบูรณ์ แต่หากเรือสมรรถไชยชนะ ในปีนั้น ๆ บ้านเมืองจะเกิดแล้งแล้งเหี้ยม ประชาชนอดอยาก ผลดีร้ายของพิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พิธีนี้เป็นตัวแทนแห่งความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ และผลิตผลทางการเกษตร เมื่อพิจารณาคำเรียกชื่อลำน้ำว่า “แม่น้ำ”

หรือ “แม่คงคา” และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเรือว่า “แม่ย่านาง” นั้น จะเห็นความสอดคล้องในบทบาทหน้าที่อันสำคัญของหญิงว่าเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่ง และสรรพชีวิตในโลก พิธีอาสยขุในวรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ปรากฏว่าเรือพระที่นั่งของพระมหากษัตริย์ขณะ

เพื่อท้าวเธอจะมีไชยพราย

พระยศภฏาย

สมรรถไชยมีไชย

ให้โลกทั้งภวนัตไตร

รู้ว่าท้าวไท

จะมล้างนิกรคัตรู

(Fine Arts Department, 2002b, p. 132)

เหตุการณ์นี้ เป็นการเน้นถึงสถานภาพของพระสมุทรโฆษว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่เหนืออุปราศและข้าศึกทั้งปวง เพราะพระสมุทรโฆษ คือพระโพธิสัตว์ที่เกิดมาเพื่อบำเพ็ญบารมี ฉะนั้นบารมีของพระองค์จึงอยู่เหนือคำทำนายในการเสียดาย เพราะเมื่อพระมหามครมีได้เกิด “ยุค” กลับมีแต่ “สุขสัตว์ไพร่ไศลสำราญ น้ำไหลทะเลธาร สุทธิไสเสมอรอง” (Fine Arts Department, 2002b, p.132) ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าและน้ำ เป็นแหล่งอาศัยของหมู่สัตว์ต่าง ๆ แสดงถึงบุญญาธิการของพระสมุทรโฆษ จากกรณีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ทั้งชื่อเรื่องวรรณคดีที่ตั้งตามชื่อของตัวละครเอกชายและสาระของเรื่อง ล้วนเป็นพื้นที่แห่งความยิ่งใหญ่ของชายที่อยู่เหนือหญิงและอยู่เหนือคำทำนาย

ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตกับพรพฤษชาในวรรณคดีเอกสมัยอยุธยาทั้ง 4 เรื่อง แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ประจักษ์ในคุณค่าของธรรมชาติ นอกจากนี้ยังแสดงว่าธรรมชาติกับมนุษย์ต่างเกื้อหนุนกัน ในขณะที่มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยธรรมชาติ ในทำนองเดียวกันธรรมชาติดำรงอยู่ได้ก็เพราะมนุษย์ตระหนักและสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติเช่นกัน กวีใช้ศิลปะในการพรรณนาความรื่นรมย์ของธรรมชาติในลักษณะของการประดับตกแต่งโดยกลวิธีของการเล่นคำ ซ้ำคำ ซ้ำพยางค์ของชื่อพืชและสัตว์ มาอยู่ร่วมกันเพื่อสื่อถึงภาพความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ จึงเป็นหลักฐานที่แสดงถึงทัศนะของกวีและสังคมในสมัยนั้นว่าตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ กวีมีความแยบยลในการธำรงรักษาราชธรรมชาติโดยอ้อมด้วยการใช้วรรณศิลป์โน้มนำอารมณ์ให้ผู้เสพได้มีอารมณ์ความรู้สึกคล้อยตาม และตระหนักในความสำคัญของธรรมชาติ ในขณะเดียวกันกวีก็ใช้ธรรมชาติแสดงถึงคุณค่าของมนุษย์ด้านความยิ่งใหญ่แห่งคุณงามความดีและวิบากกรรมของตัวละคร ดังเช่น ธรรมชาติหวันไหว

เมื่อรับรู้ถึงการกระทำอันน่าอัศจรรย์ของพระเวสสันดรในการบำเพ็ญทานบารมีและรับรู้ความทุกข์เศร้าของกัณหาชาติและพระนางมัทรี

นอกจากนี้กวีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ยังใช้ความเชื่อและความยำเกรงในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติว่าคอยปกป้องรักษาธรรมชาติที่แวดล้อมตัว ทั้งนี้เพื่อความคุ้มครองจิตสำนึกของมนุษย์ในการดำรงรักษาภูเขามาไม่สายธาร ความเชื่อและการยกย่องธรรมชาตินี้ไม่ได้มีเฉพาะในวรรณคดีไทย แต่ยังพบในวรรณคดีตะวันตก ดังที่ Fagan (2000) กล่าวถึงไว้ว่า ธรรมชาติมักใช้เป็นวัตถุพิเศษสำคัญสำหรับสร้างสรรค์ศิลปะและกวีนิพนธ์สำหรับกวีนิพนธ์ของอังกฤษในยุคโรแมนติก ได้ยกย่องธรรมชาติให้เป็นพระเจ้า (apotheosis) ธรรมชาติเป็นทั้งแรงบันดาลใจและจินตนาการที่สำคัญยิ่งของกวี ฉะนั้นธรรมชาติจึงย่อมมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในทุกกิจกรรมและทุกมุมมองของชีวิตอยู่เสมอ กวีในฐานะมนุษย์จึงได้ใช้วรรณศิลป์เพื่ออภังการธรรมชาติและธรรมชาติก็ได้เกี่ยวคู่ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

References

- Boonkachorn, T. (2010). **Duai saeng haeng wannakhadi priapthiap wannakhadi priapthiap: krabuanthat lae withikan** (in Thai) [In the light of comparative literature : Paradigms and methods] (2nded.). Bangkok: Chulalongkorn University.
- Chitchamngong, D. (1989). **Khunkha lae laksanaden khong wannakhadi thai samai rattanakosin tonton** (in Thai) [The literary values and characteristics of early Ratanakosin literature]. Bangkok: Thammasat University.
- Chitchamngong, D., Ruengruglikit, C. and Sujjapun, R. (1989). **Tho mai nai sai nam: songroi pi wanakhadewicanthai** (in Thai) [History of Thai literary criticism from 1782 to 1982]. Bangkok: Ponpankarnpim.
- Fagan, D.J. (2000). **The nature of nature in the poetry of Hardy Dickinson and Frost** (Doctoral dissertation). State University of New York. UMI 9977599.

- Fine Arts Department. (1975). **Chotmai het phraratchaphitibarom marachaphisek Somdet Phraramathibodisrisunthornmahawachirawut phramongkutklaochaoyuhua** (in Thai) [The coronation of king Rama VI] (2nd ed.). Bangkok: Fine Arts Department.
- Fine Arts Department. (1997). **Wannakam samai ayutthaya lem nueng** (in Thai) [Literature of the Ayutthaya Period Vol 1] (2nd ed.) Bangkok: Fine Arts Department.
- Fine Arts Department. (2002a). **Wannakam samai ayutthaya lem sam** (in Thai) [Literature of the Ayutthaya Period Vol 3] (2nd ed.) Bangkok: Fine Arts Department.
- Fine Arts Department. (2002b). **Wannakam samai ayutthaya lem song** (in Thai) [Literature of the Ayutthaya Period Vol 2] (2nd ed.) Bangkok: Fine Arts Department.
- Phatthranukrom, P. (2006). **Miti ying chai nai sawatdikansangkhom** (in Thai) [Gender in Social Welfare]. Bangkok: Krirk University.
- Phra Brahmaganubhorn. (2008). **Photcananukrom chabap pramuansap** (in Thai) [Dictionary of Buddhism] (11th ed.). Nakornprathom: Wat Yannawetsakawan.
- Royal Institute. (2003). **Photcananukrom chabapratichabandittaya sathan pho so song phan ha roi sisipsong** (in Thai) [Royal Institute Dictionary A.D. 1999]. Bangkok: Nanmeebooks.
- Sartre, S. (1883). **Wannakhadi priapthiap** (in Thai) [Comparative literature]. Bangkok: Thammasat University.
- Shivasariyanada, W. (2001). **Wannakhadi lae wannakhadiwichan** (in Thai) [Literature and literary criticism] (6th ed.). Bangkok: Thai Watana Panich.

- Siripat, D. (2002). **Tonmai baiya: chaba khwamngam lae khwammai nuea hu** (in Thai) [Plants: the beauty and the meaning of putting Chinese rose behind 2 ears]. Retrieved from <https://www.doctor.or.th/article/details/2339>.
- Suphap, S. (2002). **Sangkhomwittaya** (in Thai) [Sociology] (22nd ed.). Bangkok: Thai Watana Panich.
- Suwanwihok, K. (2015). **Nam nai wannakamnithan samai rattanakosin tonton (ratchakanthi nueng thueng sam (in Thai)** [The definition of water in the early rattanakosin tale literature (King Rama 1-3)] (Master's thesis). Thammasat University, Bangkok.
- Vajirayana. (n.d.). Phraratchaphithisipsong duean (in Thai) [Thai royal tradition in one year]. Retrieved from <https://vajirayana.org>.
- Water Lily Museum. (n.d.). **Bua: khwamchuea** (in Thai) [Water lily: belief]. Retrieved from <https://kaewsaensai.wordpress.com>.
- Wellek, R. & Warren, A. (1949). **Theory of Literature**. New York: Harcourt, Brace and Company.